

84(5кирг).6
А 369

КОЖОННЫН КҮҮЗҮ

Ч. АЙТМАТОВ

ССКИРГ
А 26

ЧЫНГЫЗ АЙТМАТОВ

КОЖОННЫН КҮҮЗҮН

(ПОВЕСТЬ)

2. Табыл

Зорго-Алтайская Областная
* БИБЛИОТЕКА *

ТУУЛУ АЛТАЙДЫН
БЫЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ
1961

84(5Кип)6-5
А 369

Алтай тилге Б. Ужачин
кӧчӱрген

5-А4-КК

КЭНДУЛУ КЫЧЫРААЧЫ!

Бу слердин колыгарда тудунып алган эмезе столы гарда јаткан јаан эмес бичик кижининг јуруми ле суужу керегинде чын бичилген повесть болор. Онынг авторы кыргыз писатель Чынгыз Айтматов 1928 јылда чыккан. Ол алты классты божодоло, јурт Советтинг качызы, учетчик болуп иштеген. Онон 1947 јылда зоовет техникумга уренип барган. Оны божодып алала, бойынын республиказындагы јуртхозяйственный институтка кирчп, 1953 јылда оны божоткон.

Бойынын литературный ижин Ч. Айтматов институтта уренип турар тушта баштаган. Јинт писательдинг «Газетчик Дзюдо» деп баштапкы куучыны 1952 јылда кепке базылган. Онон ло бери Айтматовтын көп куучындары ла повестьтери республиканский газеттерде ле журналдарда чыгып турар болгон.

Бу слердинг алдыгарда јаткан повесть кепке базылып чыккан кийининде, Ч. Айтматов јарлу писатель боло берди.

Писатель бойынын бу произведениезин кыргыз тилге «Обон» (алтай тилге көчүрзе, «Куу» эмезе «Кожоннын куузи») деп адаган. Орус тилге «Джамиля» деп адылып чыкты. Анчадала бу повесть орус тилге көчүрилп ак-јарыкка чыккан кийининде, автор кычыраачы-

лардан көп пьсьмолор алган, литературный критиктер ле јарлу-јаан писательдер мактулу рецензиялар бичиген. Эмди Ч. Айтматовтын бу бичиги советский карындаштык албатылардын тилдерине көчүрүлүп чыгып турганыла коштой, гран да ары јанында јаткан албатылардын тилдерине көчүрүлүп, јарлу произведение боло берди. Темдектезе, ат-нерелү прогрессивный француз писатель-коммунист Луи Арагон «Джамбияны» бойынын тилине көчүрүп, «Кижинин јүрүмнинин ле суужинин чыңдыгы керегинде повесть» — деп, бийик баалап айткан.

Бистин алтай тилге көчүрер тужунда, көчүрөөчи бу повестьтин кыргыстап та, орустап та чыккан бичиктерин тузаланган. Алтай тилге кыргыз тилде адалганы чылап ок «Кожоннын куузи» деп адалып јат.

Бу бичикти кычырала, көчүрөөчинин тили керегинде, бичиктин јараганы-јарабаганы керегинде бичик чыгарар издательствого ло көчүрөөчиге бойгардын шуултегерди ийигер, күндүлү кычыраачылар!

Б. УКАЧИН

Мен катап ла бу чүми жок, тегин рамкада кондырып койгон журуктын жанында турум. Эртең, таң алдында, мен журт жаар атанып жадым. Бу журук мени ыраак жолго үйдежип, кандый да жалакай сөстөр айдарын сакаган чылап, ошон көс албай, узак көрүп турум.

Бу журукты мен качан да выставкаларга тургускалагым, оны выставкаларга тургузардын ордына, журттан меге төрөөндөрүм келгенде, оларго до көргүспей, там ырада жажыратам. Мында бир де жаман, уятту неме жок, же андый да болзо, искусстводо бу эн талдама ла кайкамчылу журук эмес. Кудайдын сурине чилеп, бу менин алдымда турган журукка мүргүгедий, бажыргадый неме база жок. Ол бистин чүми жок кеен жеристий журук, бистин жеристин кеберн мында, бу журукта...

Онун брааткан куска тегеринин бүдүми бу журуктан көрүнүп келет. Ыраак кырлардын сындарында уйуктаган чоокыр-теекир булуттарды салкын кайдыктырат. Оны эн баштап көрзөгөр, слердин алдыгарда кыскалтым-боро, кубакай өлөңдү чөл жада берер. Анайда ок жагы ла жааган жаңмырдын кийининде жетире

кургагалак кара јол чөйилип барган јадар. Кадала, сынгылап калган чай өлөңнин саптары ол јолды јакалай бойы-бойларына тиргелижип калган тургулаар. Јааштын суузына јундырткан јолды өрө барган эки јорукчынын изи чөй-бөктөлип јадар. Олордын кажы ла алтамыла кожо, истери јук ле сокпы-текли көрүнер.. Ол улус база ла бир алтам эдип ийзе, рамка ажыра јажынып, көрүнбей калгадый. Ол экү-нин бирүзи... Акыр, мен өйинег өдө бердим ошкош, кычыраачылардан озолоп, јуре бердим...

* * *

Бу керек мен јаш тужумда болгон. Ол тушта кайда да, анда, Курсктын ба, эмезе Орел городтын ба алдында јуу өдүп турган. Јуу учинчи јылга барыл јаткан... Ыраак фронттордо бистин адаларыс ла акаларыс согушкылап турган, а бис ол өйдө он төрт—он беш јашту оогош балдар колхозто иштегилейтенис. Биске, балтыр эди тыңыгалак балдарга, алдында јаан эр улустын эткен ижин бүдүрерге келишкен. Биске сыраңгай ла куч өйлөр — аш јуунадары, оны төкпөй-чачпай согуп алары болгон. Канча-канча күндерге улай бис айылыска јанбай, түни-түжиле јаланда, идиргенде эмезе станция јаар аш јетирип клееделе, јолдо конуп јүрөтенис.

Андый изү күндердин бирүзинде, ашты кезе-кезе келерде, серптер чыдажып болбой, кайыла ба, сына ба бергедий турган өйдө, мен станцияга аш тартып, ойто куру абралу ја-

нып кледеле, јолой айылыма табарып келерге санандым.

Кечүни кечип ле келзегер, јаан эмес тӧнчектин үстүнде, оромнын сырагай ла учында саманнан¹ чындыйлап эткен чеденнин ичинде эки тура турар. Ол бистин тураларыс. Олорды айландыра терек агаштар өскүлөп јат. Ол көрүнип турган эки турада јаткан эки биле улустуку качаннан бери эптү-јөптү айылдаштар болуп јуртагылаган. Мен ол јаан айылда өскөм. Менин эки акам бар болгон, олордын кажызы да айыл-јурт тутпай јадып, фронтко атангылай берген. Ол эки акамнан суру-чап угулбаганынан бери удай берди.

Адам карган плотник. Тан кажайып ла клеетсе ол туруп, мүргүп алала, узанарга сала беретен. Онон ойто јангыс ла бүрүңкий энирде јанатан.

Айылда кере тужүне энем ле кичинек сыйыным отуратан.

Коштойында турган јуртта (оны Кичинек јурт дежетен), бистин јуук төрөөндөрис јаткан. Ол айылдын улузыла бистин адабыстын ба, айса онын адазынын адазынын ба угы-төзи јангыс. Эмди мен олорды ненин учун јуук төрөөндөрис деп турган дезем, бис бир биле болуп, нак јатканыс. Бистин айылдаш та, нак та болуп јатканыстан бери сүрекей удай берген деп, мен байа да айткам. Јангыс јерге јуртабай, көчүп јүрөп өйдөң бери бистин

---

¹ Саман — той балкашка саламды, өтӧкти колып тудала, чӧлдӧ јаткан улус тура, чеден туткулап алат.

өбөкөлөрүстүгү турлузы жаңыс жерде, кабырган малын бир уур тутатан. Ол наҗылыкты бисте буспайтаныс. Бистинг жердин улузы өмөликке бириккилеп турарда, адаларыс бойлорунунг журтын жаңыс жерге коштой тззөгөндөр. Айла, андый биле мында жаңыс та бистинг эки биле эмес деп айдар керек. Бистинг журттагы Арал деп оромды төмөн барган айылдарда јаткан улустын тарап-таркаган уйазы, өбөкөзи ончозынын жаңыс.

Өмөликке бириккен кийининде, јаан удабай ла Кичинек айылдын ээзи јада калган. Онын уйи эки кичинек уулчактарыла өскүс арткылап калган эмей... Бистинг албатыда озодон бери жаңжыгып калган адаттын¹ жаңы бар. Өмөлик тззөлип турган өйдө ол жаң бузулга-лак, улус оны жаңдаганча болгон. Адаттын жаңыла болзо, уулду, бала-баркалу кижии өлзө, онын артып калган уйин өскө өбөкөлөргө божотпойтон. Шак онын учун бистинг уйанын улузы Кичинек айылда артып калган тул уй кижиле менин адамды бириктиргилеп койгон. Адамнын ол кижиле журтабас аргазы јок. Ненин учун дезе, ол јада калган кижии адамнын сырагай ла јуук төрөөни, бистинг сөөгистинг жаңжыгып калган жаңы андый болгон.

Шак мынайда бистинг эки биле тззөлгөн. Кичинек айыл алдынаг бойы јөөжөлү, алдынаг башка малду-ашту да болгон болзо, бис жаңыс биле болуп журтаганыс. Ол Кичинек ай-

---

¹ Адат — мусульмандардын кудаг жагынын заканы.

ылдаг черүге база эки уул атанган. Эки карындаштыг жааныныг ады Садык. Ол айылду-
журтту бололо, жаан удабай ла черүге жүре бер-
ген. Ол карындаштарыстаг письмо келип ту-
ратап. Же андый да болзо, ортозы сүрекей-сү-
рекей удап жүрүп келетен.

Кичинек айылда мениг кичү апам — кичи-
нек энем ле оныг келди — Садыктыг үйү
арткан. Олор адар тагнын алдынаг ала, ай-
ланып күн ашканча, колхозто иштегилейтен
эди. Мениг кичинек энем жалакай, joboш ки-
жи. Ол иштегкей. Арык та касса, өскө дө иш
этсе, — жагыс сөслө айтса, туткан немезин ыч-
кынбас, иште жалын јнит јаш келиндердег де
адак болбойтон. Айла, кудай ого база бойын-
дый ок иштегкей келип сыйлап берген ош-
кош. Жамийла база кайын энезине түгөй, ач-
таг-јуттаг айабас, эдерге-тударга чыдым да,
капшуун да келип. Же жагыс Жамийланыг кы-
лыгы кайын энезинийинег эмеш башка.

Мен Жамийланы коркушту сүүп туратам.
Ол бойы да мени сүүйтен. Бис сүрекей эптү-
јөптү најылар да болзобыс, же бойы-бойыс-
тынг адысты адажып болбойтоныс. Бис эки
башка билениг улузы болгон болзобыс, мен
оны Жамийла деп айдар эдим. Же канайдар,
мен оны жаан акамнын үйү учун, «јегем» деп
айдатам, а Жамийла дезе мени бистинг жагыс
аайынча, уулым дейтен. Мени «уулым» деер-
де, чын ла мен кичинек уулчак болзом кайда-
дым. Чынынча болзо, Жамийла бойынын ја-
жыла менег тыг да жаан эмес болгон. Же
канайдар оны: бистинг жагысла болзо, өбөгөни.

ниң кичинек карындажы оның уулы, өбөгөнниниң аказы дезе, оның кайыны деп ада-лып јат.

Бистиг эки айылдын ичинде эдетен не ле ишти мениң энем башкаратан болгон. Ого мениң сыйыным болужып туратан. Сыйыным саң башка каткымчылу кызыкчак. Ол уур ла кату јылдарда сыйыным кандый коркушту иштенетен эди. Мен оны качан да ундыбазым. Ол, мениң сыйыным, эки айылдын кураандарын ла бозуларын кабырган, ол, мениң сыйыным, айылдарда јаантайын јылу от болзын деп, чырбаалдарды јууп, өтөкти кадырган, ол энеме кунугарга бербей, јууга барала, суру-чап јок арткан уулдары керегинде сананган карагуй санааларын јоголтып, јаантайын энеме эрке, јалакай болгон.

Бистиг јаан билебис эпту-јопту ле не-немези јеткил јаткан учун ончобыс мениң энеме быйанду болор учурлу. Эки айылды башкарып, очоктын одын өчурбей, асқан казанын соотпой јаткан кижил ол, мениң энем. Энем бистиг кочкун өбөкөлөристиг билезине кичинек кызыкчак тушта келеле, өмди оның ээзи болуп, јуртаган јуртын јамаң айттыртпаска, јаандарының јанын јандап, кемди де кыйыктабай, кемге де кыйгастанбай, јаан билени башкарган. Айыл ичинде кандый ла керекти энем, мениң энем билетен, башкаратан. Јартын айтса, бистиг билениң ээзи деп, адамды улус адабайтан. Оның да учун бистиг айылда кандый бир кереги бар кижиге улус мында айдыжатан:

— Э-э, сен устакеге, — ус кижини байлап, бистин улус устаке дежетен — барганча, ол биленин јаан энезине бар. Ол артык билер. Олордын айылын билип, башкарып турган кижилер ол болор. Устаке бойынын малтазынан өскө немени билбейтен.

Мен бойым кичинек те болгон болзом, айылдагы керектерге база кирижип, бойымнын сөзимди айдып ийетенимди жажырбай турум. Бу неден улам дезе, байла, менин акаларым ончолоры жууга жүре берген учун мындай. Онын учун мени жаантайын ла кокурлап, кезиктери чын да эки биленин жигиди — олордын коручызы ла олорды азырап јаткан кижилер деп, улус айдыжатар. Мен мындай эрмекке оморкоп, бистин биле учун сырагай ла каруулу кижилер деп бойымды бодойтом. Ого узее-ри, менин таг алдынаг иштенип, не-немени бойым билип эткеним энеме јарап туратар. Мени кажы ла күн адам чылап јангыс ла агаш јандап ла киреелеп жүрбей, айылдагы бастыра јөөжөнн башкарып билер, јалтаң-бас јиит — эр болзын деп, энем куунзейтен.

...Је бот, эмди станциядан келип јадала, јолой айылыма түштим. Абрамды талдын көлөткөзине токтодып, уламанын аргалыгын эмеш божодып ийеле, айылыма кирерге базайын ла деп жүреле, тышкары айылдын эжигинде бистин бригадир Орозматты көрүп ийдим. Ол аттан түшпеген эмтир. Ээринин канжанынан качан да айрылбайтан тайагы көрүнип келди. Онын јанында энем көрүнөт. Олор ненин де учун бойы бойлорын ондошпой,

өөркөшкилеп турган бүдүмдү. Мен жууктап келеле, энемниң үнин жап-жарт угуп ийдим:

— Жок ло жок! Кудайдан да коркызан! Уй кижии абралу кош тартып жүргенин сен кайдан көрдин? Токто ло токто, көөркий, сен мениң келдиге кадалба, ол нени эткен, оны ла эдип жүрер. Бойым да ал-санаага түжүп, аркучим чыгып, чучурайдым: эки жедеен билени жаңыскан кичееп, башкарып көрзөң. Карын, кичинек кызым чыдап, кол-бут болуп туру ине.. Кийис баскан кижии чилеп, сүре ле белим сыстаар болды. Мынаар, ол суу сурап, кадып турган кукурузаны да көрбөй турун ба?! Оны да сугарар аргам чыкты — деп, энем калаптанып турды. Энем ачынганда ла тюрбанының¹ учын платъезинниң жаказының алды жаар сууга салып туратан. Эмди ол тюрбанының учын жаказының алды жаар база кыстай тутат.

— Бу слер кандый аай-төбөй жок кижии! — деп, Орозмат ат үстүнен жайканып, удуга кыйгырат. — Слер билзеер, мениң будым бар болзо, мынайда чолтыйта кеспеген болзо, слерге жалынар, жайнаар бедим?.. Оның ордына азыйдагы ла чылап, таарларды абрага коштоп-коштоп алала, желдирте бербей кайдайын! Чын, бу иш уй кижининг ижии эмес, билерим.. Же эр улус жок то, оны кайдан табар.. Оның учун солдаттарга үйлери болуш-

---

¹ Тюрбан — чалма, такыйакка эмезе кадырып эткен өскө дө немеге жука бөсти орой салып алала, бөрүк эдип кийип жүретен кеп.

сын деп сураарга сананганыс.. Слер бойыгардын келдеерди иштетпеске турарарда, бисти жамылулар мынайда жакарып жат: солдаттарга, черуге калаш керек, а бис ишти узуп, планды будурбей жадыс.. Бу неге жараар, кандый айлу неме?

Мен камчымды жерге шылырада сууртеп, олордын жанына жууктап клееттим. Бригадир мени коруп ийеле, сурекей сууне берди. Байла, кандый бир сумелу шуулте онын сагыжып жарыдып ийген болор.

— Же, слер бойоордын келдеер учун коркып турган болзогор, бу онын уулы келди — деп, ол мен жаар суунчилу коргусту. — Онын жанына ол тынду неме жууктапнас, эмди мойноордо аргагар жок. Уренделиш бистинг бригадада жакшы одуп жат. Бу уулчактар — бистинг колтукчыларыбыс, бисти азырап турган кооркийлер ине. Олор ло бисти аргадап жат..

Энем бригадирдинг эрмегин жетире укпады.

— Ой, бу сен кемге, неге туней болуп калган! — деп, мен доон корди. — Чачын корзогор мынын, торт ло тулун оргодий болуп озуп калган.. Бистинг адабыс уулы керегинде торт ло ундып койгон.. Уулынын бажын да жулуп берер ой таппай барган..

— Же, бот, эрке уулчак бугунче айылына артып, бажын жулудип алзын, каргандарды суундирзин! — деп, сырагай ла эпту ойди биллип, Орозмат, энем чилеп, жылу унденди. — Сеит, сен бугун айылында кон. Аттарынды азырап кой. Эртен бу ла абрала, бу ла аттарла Жамийлала кожо иштеерин. Жамийла

учун туружатаран кижини эмди сен... Слер коржы-багар, байбиче, Сеит жегезин кемге де жаман көрдирбес. Слер чек будунбей турган болзогор, ологорго Даниярды да кожуп бергейим ле... Слер оны билетен эмес бедеер: андый топ көөркий, бу... бу жуукта фронттог жанып келген ине... Олор учу станцияга аш жетиргилеп, кожо иштенгилезин; ол тушта слердин келдерге кем тийер болор деп? Чын дезен, Сеит? Жамийланы кош тартар ишке аларга сананарыста, энегер жопсинбей туру, сен. Сеит, эрмектежип көрзөг?

Бригадирдин мени мактаганы, мени жаан улуска түнгөйлөп, жоп сурап, эрмектежип турганы сүрекей жарады. Оныла коштой, Жамийлала кожо станцияга жетире жаантайын кош тартарга кандый жакшы неме!.. Мен мында ла энеме будумчилеп айттым:

— Не боло берер деп... Алдырбас... Оны бөрү жип койор болор деп пе? — Жаан жемжик кижини чилеп билеркеп, жер жаар шыйт этире чыккырып ийеле, байагыла камчымды сууртеп алала, табылу жайканып, ичкери бастым.

— Көрзөг, учканды! — деп, энем кайкап, була ок өйдө сууне берген чилеп жүреле, ойто ло айткыланып чыкты:—Мен сеге «бөрүни» көргүзерим! Көрзөг, «бөрү жип ийер бе!..» Бөрү ибезин сен кайдаг билеринг?.. «Санаалузын» мыныг!..

— Эки биленин иженчизи, эр кемине жеде берген жипт билбеген немени кем билетен, слер ого, карын, оморкоор учурлу! — деп, Орозмат мениг адаанымды алып, калак мы-

нызы катап да кедерлей бергей деген чилеи, энеме оной ары айдар сөзүн таппай, күлүмзиренип турды.

Je энем ого удурa мойношпой, жаңыс да бажын кунукчылду салактадып, уур тынып айтты:

— Жигит болорго качан једе берди бу... Ба-ла ине, оның үстүнө түни-түжи иштеп турган болзын... Бистинг чып жигит — эрлер эмди та кайда, онызын, байла, кудай да билетен туру!.. Бистинг айылдарыс чачып ийген ээн турлу чылап, кунукчылду арткылап да калды...

Мен олордог ырап жүре берген болгом. Оның учун энем өскө та нени айткан болбогой — укпагам. Балкашты эки алаканыла ма-чылдада тажып, саман тудуп јаткан сыйы-нымның суунчилу каткызына да каруу бер-бей, тураныг толугының тоозынын буркурада камчыла «јырс» берип ийеле, өдө бергем. Онон мен айылга киреле, кувшиндеги суудан колыма уруп, јунунып алала, ачып калган сүттег бир аякты ичип ийеле, экинчи катап уруп алганымды көзнөктинг алдына тургузып, калашты оодып, анаар салып турдым.

Энем ле Орозмат эмдиге ле тышкары тур-дылар. Олор эмди кырмактажып, чечеркеш-пей, араайынаг јөптү куучындашкылайт. Јарт-ла, олор менниг акаларым керегинде куучын-дашкылап турган болор. Энем кезик өйлөрдө тишкектип калган көстөрүн платъенин элбек јениле арлап, Орозматтын оны токунадып айткан сөзине каруу эдип, бажыла кекип, јашталып калган көстөриле кайдаар да

ыраак-ыраак, агаштардын баштары ажыра-
шиндеп, онон, кайдаг да, бойыныг уулдарын
көрүп ийерге турган кебеделдү турды. Кунук-
чылга бастырткан энем, ол жылу ла жалакай
сөстөрдү угала, бригадирдин сурагына жөп-
синип ийген болгодый. Ол бойыныг амаду-
зына једип алганына сүүнүп, адын камчылап
ийеле, «бурт» эдип калды.

Ол тушта бу керектинг учы-түби кандый бо-
лорын энем де, мен де сеспеген эмейис.

* * *

Жамийла эки ат јегетеп бричкала иштеп
ийер деп, мен ол тушта эмеш те алаңзыба-
гам. Ол аттарды канайда тударын да, озорло
иштеерин де билетен. Ого узеери, Жамийла
бийик тууларлу Бакайнар деп јерде өскөн
јылкычы кижининг кызы ине. Бистинг Садык
га јылкычы кижин болгон. Бир катап јаскыда
јарыш болордо, Жамийлага ол једишип бол-
бой, артып калган дежет. Бу учуралдын чы-
нын-төгүнүн кижин кайдаг билер, је онын ла
кийининде, ачурканып, кородогон Садык Жа-
мийланы уурдай берген деп, улус айдыжар.
Бу ла ок өйдө кезик улус, озор сүрекей сууш-
кен, онынг учун бириккен дежер. Чынынча айт-
са, — озордын ортозында не болгоны јарт
эмес. Је озорго јук ле төрт айдын туркунына
кожо јуртаарга келишкен. Јуу башталарда,
бистинг Садыкты черуге алып барган.

Жамийла адазыныг сок јангыс балазы бо-
луп, јаштаг ала адазыла кожо јылкы кабыр-
ган. Ол адазыныг кызы болуп, чай азып, көк-

төннп те жүрген, уул жок кижиге уул болуп,
уур, кату да иштер бүдүрген. Байла, онын да
учун Жамийланын кылык-жагында эр кижиге
ниг бүдүми бар: кезикте кандый да күркет,
кату. Же бу керектиг чын шылтагын мен бил-
безим. Жамийла иштеер де болзо, не-немени
эр кижиге чилеп, кезе-былча тудар. Андый да
болзо, ол айылдаш келиндерле эптү, нак жүре-
тен. Же ого, бистинг Жамийлага, тегин жерге
кем-кем тийишкенде, ол жай бербейтен. Каа-
жаада бир кезик келиндерди тулундап та
ийген учуралдар болгон ло. Тулундаттыртып
алган келиндер коптонорго ас катап келип
жүрген эмес: «Бу слердиг келдеер кандый
аайлу кижиге? Жаңы айылдын бозогозын алта-
галы беш те конголок, а тили торт ло тирү жы-
дан! Сени тооп то, сенеиг уйалып та билбес!».

«Андай болгоны сүрекей жакшы! — деп,
энем айдатан эди. — Бистинг келдис чын не-
ни көстинг көскө айдарын сүүйтен. Жажынып
алала, туйукка чакканынаг онызы артык.
Слердиг келиндеригер жобаш, топ то улус бо-
луп турза, сырагай ла жыдып калган жымырт-
ка ошкоч: тыштынаг көргөндө, жараш та, ару-
да, кабыгын ла ойо чертип ийзе, онын жыды-
на кижиге чыдажып болбос».

Мениг адам ла кичинек энем Жамийланын
кайындары да болгылап турза, ого жаанырка
гылап, кату эрмек айдышкылабайтан. Олор
ого жалакай болуп, Жамийланы сүүп ле ки-
леп туратандар. Жамийла өрө турган ку-
дайды да, бойынын өбөгөнни де тогундебей,
чындык болзын деп, күүнзегилейтен.

506/01

Мен олардыг мындый жалакай болгони
жакшы билип туратам. Черуге торт уулын ат-
каргылап ийеле, озор Жамийлага, эки биле
ниг ортокто жангыс келдине, акту журегинег
килегилеп жат. Жамийла озордын арткан
калган иженчизи, озордын карыкчылду са-
нааларын жарыдатан жалакай ла эрке одыча-
гы болгон. Мен адамды ла кичинек энемди
мынайда огдоп то турзам, бойымнын энемди
чек кайкап туратам. Энем болгон-тушкап ки-
жиле жарашпайтаны, кажы ла кижини суубей-
тени жарт болгон. Энем кижиле болгонына
баш билдиртпес, кылык-жангы кату кижиле.
Онын учун бойынын шуултезинег энем жана
баспайтан, не-немени бойынын ла санаазын-
ча эдетен. Бисте кочор тужунда кожо алып
журетен, туку жипт. тужунда адам бойы эткен,
кийис айыл бар болгон. Энем оны жылдын ла
жаскыда тышкары тургузып алала, арчынла
аластап салатан. Иштегкей, бойынан жаан
улусты тооп, айткан созинег чыкпас эдиле
энем бисти де уредип салган. Онын учун
энемниг айткан созин бистинг биледе ончоло-
ры угуп ла будурип туратандар.

Жамийла бистинг билеге келген кийининде,
баштапкы ла куннег ала, окко улустынг келин-
дерине тунейлешпей, озордонг чик жок башка
айалгада аныланып туратан. Же андый да бол-
зо, Жамийла жаанды жаан деп байлап, жашты
жаш деп тооп то журзе, же качан да озорго ок-
ко келиндер чилеп жалканчыбайтан. Кайа ко-
руп алала, шымыранып, шыпшанып арбанбай-
тан да, кыландабайтан да. Бойынын шуулте

зин жажырбай, кемге де болзо жалтаныш жок-
тон чыгара айдып ийетен. Энем дезе, онын
шуултелерине жопсинип, жаантайын ого болу-
жуп та турза, же Жамийланын санаазы аай-
ынча будуретен ишти канайда эдерин, качан
баштаарын жаантайын бойы билетен. Жамий-
ланын чындыгы ла ачык-жарыгы учун энем
оны бойына тунгей кижидеп бодоп, качан бир
оны бойынын ордына байбиче — айылдын ла
аскан казаннын ээзи эдип артырып саларга
каран иженип журген деп, мен сананатам.

— Аллахка (кудайга) алкышту бол, ба-
лам, — деп, Жамийланы энем уредетен. —
Сен алкыш-быйаны жаан журтка келген. Уй
кижинин ырызы — бала-барка азыраары,
алкы-жоожо жорри болотон. Бистинг жоогон жоо-
жобис слерге артар ине... Каргандар олзо,
жоожозин алганча барар эмес.. Жангыс ла улус-
тын тил-оозына кирбеске, бойын уйатка сал-
баска кичеенген келин ырысту, качан да бол-
зо ырысту болор деп, билип ал, балам... Бу
состорди ундыбай, сананып, кичеенип жур!..

Жамийла бойынын кайын эне-адаларыла
нак та болзо, же каа-жаада улустар айдыжатар:
слердинг келдеер торт ло жажы жеткелек жаш
бала ошкош, ойиненг одуп брааткан болбо-
зын!..

Чындап та, кезикте Жамийла эш ле кереги
жок немеге каткырып, суунип туру деп, кору-
нетен. Ол иштег жанып клееткенде, айыл жаар
базып келбей, арыктарды (суактарды) ажы-
ра-тежире секирип, журтка жургургенче киретен.
Онон бир де шылтак жогынан бойынын кайын

энелерин кучактай алып, окшоп ийеле, сүүнчилу каткырып туратан.

Жамийланын база бир сүүнетени — кожон. Онын учун ол жаан да улустанг кемзинбей, жаантайын ла кожондоп жүретен. Жамийланын мындый омогы ла жалтанбазы, бистиг кыргыз албатынын жоогон келиндеринин жандаган жагынан чик жок агыланып, жаан улуска келишпей турганы жарт. Же андый да болзо, онын кайын энелери: «Жамийла мынанг ары токунай бербей, жалу жинг тужунда кем көкүп, мынайда оморкобойтон эди? — дежип, иженгилейтен. — Жетире санаа-укаа киргелек келин ине...» Бу ла ок өйдө меге Жамийладан артык кичи жок болгон. Бис эмеш те шылтагы жогунан бодоп ло каткырыжып, неге де сүрекей сүүнгилеп турган чылап, жаантайын ла кожон ойнойтоныс.

Жамийла сүрекей кеберкек. Сыны тус, такымдарына жеделе, согулып турар эки узун тулугдары кандый коо ло мызылдуш дейзигер. Онын үстүнө Жамийла бойынынг ак пладыла чачын эпту эдил платтап алганда, капкара тулугдары ла кызыл-күрөң чырайы кандый да седег болуп көрүнөт. Жамийла кандый кандый сүүнчилу кожон баштаганда, онын бурунгий кара көстөри суркурууш, омок отторло чагыла беретен. Кезикте озогы шыралу жүрүм жерегинде кожонг баштаган өйдө бу жагы ла чагылып турган омок отту көстөрдө кунукчыл ла өчөмик көрүнөтөн.

Жинттер, анчадала фронттог жагы келген уулдар, Жамийлала сертешкилеп, оног көс

алгылабай туратанын мен билип алгам. Жамийла бойы да кокурчы келин. Же ол жииттерле каткырыжып, кокурлажып та турза, ойинен өтпөйтөн, эмеержип келген жиитти уяалта, кезе-былча айдып ийеринен жалтанбайтан эди. Же жеңем канча да кире ак-чек болуп турза, ол жииттерле кокурлашканда менин короныма тийетен эмес беде. Жамийланын жанында жииттер турганын көрүп ийгемде, озор куучындашпазын деп, кыпчажып ийерге кичеенип, ичимде жунуркеп жүретем. Мен көксимде кайнап турган монуска токтодынып болбой, ачынганыма там тултуйип, «Слер мында тыг жарјандашпагар. Ол менин агамнын уйи болор, адаанын алар кижн артпаган болор деп тураар ба?!» — деп, айдып ийер кеберлү туратам.

Шак ла мындый учуралдарда мен өнөтийинле озордын эрмегине кирижип, ол сертекшилеп турган кулуктерди шоодып ийерге кичеенетем, чат болуп албагамда, чыдажып болбой ачынатам. Уулдар менин будужимди көрүп ийеле, каткырыжып, өчөп айдыжатан:

— Ой, уулдар, бу жаныбыста жедеен эр туруине, көрзөгөр! Айла, Жамийла онын жеңези деп, бис билбей калган турус ине!

Мен бойымнын чыдал жок болгоныма ачынып, же оны канайып та билдиртпеске турзам, кулактарым кызарып, көстөриме јаш толуп келетен. Жамийла, менин жеңем, ончозын билип, каткырарга ичи тыдылып та клеетсе тудунып, чын ла неме айдып турган кижн болотон:

—Слер, јене јер алдынан табылып келетен белен неме деп бодопоныгар ба? Слердин ле јегелеригер андый болордон башка, бисте ле андый эмес! — деп, Жамийла јинттерге айдатан. — Је, јаналык, бу «кормостор» мында ла арткылагай! — Жамийла јарындарын кеберкек јайкап, менле кожо базып браадала, каран-туйук кълумзиренетен.

Онын мындый кълумзиренижинде сунчи де, кунукчыл да јажынып калганын мен коруп ијетем. Кем билер, айса болзо, ол тушта јегем мынайда сапанган: «Канайдар бза, сени, тенегшти! Мен кейигейин деп сананган болзом, је мени кем токтодор. Бистинг биле ончозы да мени каруулдаза, кайдан неме болзын!..» Шак ла мындый ойлордо мен бурулу кижидий, унчукпайтан эдим. Жамийла менинг јегем учун, онын јаражына, турумкай јан-кылыгына мен оморкоп то, кунуркеп те јуретем. Онызы чын, јажырбазым! Бис сурекеј јуук најылар болуп, бойы-бойыстаг нени де јажырбайтан эдис.

Ол ойлордо бистинг јуртта эр улус ас болгон. Онын учун бир кезик уулдар неден де ары кылык кылынгылаган эмей. Уй улусты немеге бодобой, «олордын алдына незин коп голголор. Учुरаганын ла имдеп ијзен, бойы сеге југурип келер» — дежетени тогун беги.

Бир катап олон чаап турган јерге Жамийлага бистинг кандый да ыраак јуугыс Осман тийишкен. Онын, Османнын, колынан бир де уй кижн чыгып барбас дежетен. Је Жамийла онон јескинип турган чылап, ијде салып ије-

ле, обооның көлөткөзүндө амырап жаткан жеринен туруп: «Сенде жүс те жок! — деп кородоп айткан. — Малда уйалар жүс бар эмес, оны да сеге не айдар!. Сен мал инен!..»

Обооның төзүндө сайрап жаткан Османның калпк эриндеринен чилекей чачылып, каткырды:

— Бийик илмекте турган этти кеске көрүп ийеле, арга жокто жыдып калган, жибезим деп, айдатан эмей. Сен де анайып толгожондоп туруң?.. Бойы куунзеп те турган болзо, же сүрекей кижжи болуп турган ине..

Жамийла кенетийин бура согуп, кыйгырды:

— Куунзеп те турган болзом.. Же куунзезем де сен канайдарың, ийт! — Онын уни тыркыражып турды. — Обөгөнимнен мени салым айрып койгон, а сен, көк тенек, мөөн ошкош неме, өчөп жадың. Жүс те жылга жагыскаң, солдаттың уйи болуп жүрзөм. сендий немениң үстүнө жескинбей түкүрүгим де тужүрбезим. Айла, кижжи басынарга жүрер, жескинчилүзин бодонбос то! Жуу эмес болзо, сендий немеле кем куучындажар эди!

— Жуу болуп турган учун, обөгөнинин камчызы сыртыңда ойнобой турган учун, сен тыгып тургаң ине! — деп, Осман күлүмзиренди. Оноң көстөрү кандалып, чилекейин жудунып айдат. — Эх, сен мениң катым болгон болзоң, жылаңаштап алала, эмеш уредип койор эдим. Ол тужунда билерин: мен кандый! — деп айдала, Осман Жамийланың үстүнө чурап келди.

Жамийла бар жок күчиле оны удуратудуп,

нени де айдарга турала: «Бого айдатаң кай-
ран сөзим — деп сананып — мыныла уруш-
канча, унчукпаза торт» — деди ошкош. Онойг
Осман јаар бир кезек унчукпай көрүп турала,
жерде јаткан айруужын ийинине салып,
«Тьфу-у» — деп, јескинчилү тукүрип ийеле,
туура басты.

Меч обооныг эри јанында оодыктарды
јууп турганымды Жамийла көрүп ийеле, ке-
нетийини туура бурылды. Мен бу өйдө кандый
да эл јок айалгада болгонымды јегем сезип
ийгени јарт. Чындап та оны, јегемди эмес,
кем де мени ачындыргандый, кем де мени
ол тушта уйатка тужүргендий айалгада бол-
гом. «Андый немелөрге не јолугадың, андый
тенектерле не куучындажадың» — деп, мен
кородоп, ичимде јегемди бурулап турадым.

Күн ажардыг ашканча Жамийла бир де
эрмек айтпай, тұлтуйип калган јурди. Оның
азыйдагы шыңырууш каткызы токтоп, мененг
бир де эрмек сурабады. Качан мен оның
јанына өлөгди тартып келеримде, оның ја-
жырып јүрген коронду ла уйатту учурал ке-
регинде эрмектенбезин деп коруланып, буул-
ды тургуза ла јаан айрууштап, өлөг ажыра
бойының јүзин јажырып, апарала, обоо өрө
мергедеп ийди. Ол өлөгди обоого түрген-
түрген таштап ийеле, тургуза ла өскө буул-
ды айрууштаарга ичкерибасты. Обоо сурекей
түрген толып ла бийиктеп браатты. Мен је-
немненг анча-мынча ырап алала, оның кү-
нукчылду чырайын ајыктап турдым. Ол ай-
руушты јерге кадай сайып, бир кезек өйгө

нени де айтпай сананып турала, уйкудан ойгоно берген чилеп, катап ла иштенип баштайт.

Бис калганчы буулды экелип, обооны бажал божой ло берген киреде, Жамийла јер үстүнде болуп турган немелерди ончозын-ончозын ундып койгондый, ажып брааткан күннин кыскылтым тагдагын ајыктап турды. Анда, суунын ол јанында, казах чөлдин түби јаар кирип брааткан күннин чогы тандырдын¹ эжигинен мөлтүрөп турган јалбыштый билдирет. Ол јалбыш тегеридеги булуттарды бойынын јаркыныла јылыдып, калганчы јарыгыла бүрүңкийлене берген буурыл чөлди јарыдып, там ла јоголып браатты. Жамийла бу ажып брааткан күннин тагдагын карантуйук кайкап, чөрчөктөрдөги кеен куулгазынды көрүп ийгендий турат. Јенемнин јүзи кандый да јарык ла өрке болгон. Эриндери јаш баланын эриндери чилеп, билдирер-билдирбес ачылып калган турды. Бу ла өйдө Жамийла байа ла бойынча менин оны бурулап айдарга сананган шүүлтеме карууны, ол керегинде бис экүннин ортобыста туку ла байадан бери эрмек үзүлбеген чилеп, куучынын баштады.

— Сен ол керегинде сананба, кичине бала²... Осман ол кижн бе? — деп айдып, јер

---

¹ Тандыр — калаш быжырага эткен тегерик эжикту печке. Мындай печкелерди јерди казал, айылдын тыш јанында эдил јат.

² Кичине бала — кичинек бала, бистин тилле болзо, јенге кижн өбөгөннүн ийнизин уулым деп айдар эди.

јаар јажынып брааткан күннинг өчөмник чо-
гын үйдежип, учында улу тынып, катап үн-
денди. — Кижининг көксинде кандый санаа
јүргенин ондый, Осман ошкош, немелер кай-
даг билзин? Оны кем де ондоп болбос; ки-
жининг кууни билетен эр јер үстүнде та бар,
та јок...

Мен аттарды јегип турганчам, тууразында
иштегилеп јүргөн келиндердин јанына Жа-
мийла качан ок једип калтыр. Онон олордын
суунчилу табыштары мөге иле угулат. Жа-
мийланын санаазы неден токунап, селт эде
бергенин билерге күч. Айса болзо, ол ажып
брааткан күннинг тагдагына көрүп турала,
көкси јарый түшкен, эмезе јакшы иштегени-
нен улам ончозын ундып, суунчилу боло бер-
ген. Мен бийик буулдын үстүне чыгып алала.
Жамийланы онон көрүп отурадым. Ол ба-
жындагы ак пладын чечип, эки колын јайа
салып, бурүнкийлене берген, өлөнгин тазада
чаап койгон јалангла, ууре-јелелерининг кийи-
нинен јүгүрип браатты. Јайгы койу эезин онын
платъезининг эдегин экинделте согуп турга-
ны мынаг мөге иле көрүнөт. Кенетийин ме-
нинг де кунукчылым кайдаар да уча бөрди
ошкош: «Османнын калыраганын чындап та
јакшы кижиге өске глынар ба...»

— Чу-у, јелигер, аттарым, ичкери! — деп,
мен аттарымды камчыладым.

* * *

Ол күн бригадир мени чачын јүлүдип ал-
зын деп айылыма артырып саларда, адам-

нын келерин сакып, Садык акамнын пись-
мозына каруу бичип отурдым. Бу керекте
бистин бир жанжыккан жангыбыс бар: акала-
рым письменорды адама бичийтен, бистин
журттын почтальондоры оны энеме экелип бе-
ретен, анайда ол письменорды кычыратан,
олорго каруу бичийтен кижн мен болгом. Са-
дыктын письменын мен кычырбай ла жадып,
анда не керегинде бичилгенин жарт билип ту-
ратам. Ненин учун дезе, Садык акамнын
письмолоры бойы-бойлорына туней болгон.
Акамнын кажы ла письмены: «Су-кадыгым
керегинде жетирип турум» — деп баштала-
ган. Онон ары кыйалтазы жогынан мынайда
баратан:

«Чечектелген Талас жеримде журтаган тө-
рөөндөриме, кайран кару адам Жолчубайга
бу письмены ийип, күндүлү күүнимди ле
эземимди аткарып турум». Онон ары онын,
Садыктын, энезинин, онын кийининде менин
энемнин ады-жолы ла бистин ончобыстын су-
кадыгыс керегинде тоололотон. Онын кийи-
нинде бистин уйанын каргандарынын су-
кадыгы, жүрүми керегинде текши сурап угала,
письмонун чгала учы жаар: «Менин уйым. Жа-
мийлага, база күндүлү эземимди жетирип ту-
рум» — деп мендеген аайлу кожуп ийетен.

Ада-энелери, журтта жаткан аксагалдар ла
төрөөндөри эзен-амыр, су-кадык тужунда.
бойынын уйинин адын озо адаары, ого пись-
мо бичири Садыкка эп жок болуп турганы
жарт. Жангыс та эп жок эмес, керек дезе, уйат-
ту да неме ине. Ол керегинде жартаар да не-

ме јок. Бистинг улус озодон бери мынайда темигип калган эмей. Айла, бис ол керегинде эрмектешпейтенис те, ого үзеери эрмектежер өй дө јок. Бойыгар да бодозогор, кажыла письмо — сүрекей куунзеп оакыган јаан солун ине.

Письмо желгенде, энем оны меге канча-канча катап кычыртып угала, ишке-тошко борјонтып калган колына эп јок тудунып. ыйламырап туратан. Онын тыркырап турган колындагы письмо өмди ле уштылала, кушкаш чылап уча бергедий көрүнөтөн. Ээлбей турган сабарларыла энем ол письмоны уч толуктай бүктеп, айдатан:

— А-а, кайран балдарым, слердин бичигерди кереес кептү чеберлеп жүрерис! — энемнинг уни ыйга буулып, тыркырайтан эди. — Адам, энелерим, төрөөндөрүм кандый жүргүлери деп, көөркийлер база ундыгылабай јат... Бисти база не апарзын, бис мында, бойыстын айылыста ине... А кайракаан, анда кандый жүргүлейт не? Мен слердин письмомороорды өлөрдиг өлгөнчө сакып жүрейин. јаныс ла «Мен тирү, эзен-амыр» деп јетирип туратан болзогор — өскө не де керек јок.

Энем уч толукту письмоны узак-узак ајыктап, андандыра тудуп шиндеп турала, онон тере калка сугала, комдыйга бектеп койотон. Акаларымнан келген бастыра письмомолор ол тере капта жуулган.

Письмо келген күн Жамийла үйде болгондо, ол письмоны кычырзын деп, јенеме бергилейтен эди. Јенем уч толуктай бүктеп кой-

гон чаазынды алганда ла жаантайын кызарып, өкпөөрий беретен. Ол меигдеп, кажы ла букваны өткүрө көрүп ийерге турган көберлү кычыратан. Письмо учына једип браатканы ла кожо онын јаактарында байагы күйүп чыккан јалбыш очуп, ийиндери там ла там жабызап баратан. Ол бойынын өчөш кабактарын жуурып, калганчы строчкаларды јетире кычырбай, јанду ла кычырарга болуп кемнег де сурап алган кижичилеп, ојто энеме куун-куч јок табыштырып беретен.

Энем, байла, келдинин санаазын бойынын ла билгени аайынча ондойтон болор. Онын учун Жамийланы жаантайын ла оморкодып ийерге кичеенетен.

— Сен суунердин ордына канайып турун? — деп, письмоны жомдыйга сугуп, сурайтан. — Кунукпай, суунер керек! Черүде јангыс сенин өбөгөннүн эмес ине, балам! Јангыс сен шыралап турган эмезин, бастыра албатынын шыразы. Айдарда, тудун кичеен. Сен чилеп кунукпай, туйуксынбай јүрген кижичилеп бар эмеш пе? Кунуксан да, кунугынды ичинде тут, улуска көргүспе!

Жамийла унчукпайтан. Онын өчөш кунукчылду көстөринен: «Слер нени де ондобой јадыгар, энем!» — дегенднн билдиретен.

Садыктын бу письмозы бза ла Саратовтон келген эмтир. Ол анда госпитальда болгон. Кудай болушса, шыркамнан улам күскиде јанып барарымнан маат јок деп, Садык акам бичиген. Бу шүүлтезин ол мынын да алдында биске бичиген. Акам удабас јанып

келзе, кандый јакшы болор эди деп, сүүнип туратаныс.

Мени ол күн айылына конзын деп артыртызып та койгон болзо, конбой, ол ло күн бригадага јуре бергем. Аттарымды люцерналардын ортозына тужап койоло, бойым азыгыла аайынча конуп алгам. Люцернанын ортозына аттарды божоткондо, председатель адылып та туратан болзо, је мен аттарым семис болзын деп, онын јакылтазын бузуп ийдим. Анда, кижинени де көрүп болбос, јакшынак јер бар деп, мен билетен болгом. Је мен бойымнын аттарымды люцернанын ортозында, јажытту јериме экелеримде, кем де менен озо төрт атты мында агыдып койгон эмтир. Бу мени сүрекей кородотты. Менин кородоп, ачынарым да јолду. Ненин учун дезе, мен эки ат јегетен бричканын ээзи инем. Менин ээлеп алган јериме бойынын аттарын агыткан тагманы кезедип, онын аттарын өскө јерге сүрүп ийер деп, бойымда санандым. Је кенетийин бу аттардын экузи Даниярдын деп танып ийдим. Ол ло бир Данияр, бу кижикерегинде байа бригадир куучындап турбайты. Эртенги күннег ала бис Даниярла кожо станция јаар аш тартып иштенетенис санаама кирип келерде, мен онын аттарына тийбей, стан јгар јанып ийдим.

Данияр станда эмтир. Ол бойынын бричказынын колесолорын јангы ла сүрткүштеп божойло, эрезиндерин тыгыда толгоп турды.

— Данике, төмөн аттар јүрген, сенийи бе? — деп, мен оной сурадым.

Данияр мен жаар табылу бурылып, гйтты.

— Экузи менин.

— А экузи кемнинг?

— Ол бо... Акыр кемнинг эди... Жамийла беби, эйе, оның аттары. Ол сенин неен эди? Женен бе?

— Эйе, женем.

— Ол аттар бугунче мында конзын деп, бригадир бойы жакарган. Коруп туругар деген.

— Же карын, менин ол аттарды суруп ийбегеним кандый жакшы!

Тун кирип келерде, кырлардан куулеп келген энгирдин салкындары тымып, уйуктай бергендий болды. Бистинг конуп турган станда база тым болуп калды. Данияр жунадып койгон саламга комулип, менле коштой жатты. Же жаан удабай ол туруп, суу жаар басты. Ол кажатка анча-мынча жетпей журуп, эки колын жуктенип, бажың салактадып алган турды. Сай таштарга шылырап аккан суунын кажадында турган кижинин сомы меге иле корунет. Ол суунын табыжын тындап турган ошкош. Айсга, ол менин кулагыма угулбас, бу тымык туннинг кандый да окко табыжын, шылыртын тындап турган, оны кем билер?

«Корзонг, кулугурды, катап ла суунын куйунына барып конор деген туру!» — деп, мен бойымда кулумзирендим.

Айла, бу сан башка кылык-жанду кижн. Данияр бистин журтка жуукта ла жаңы келген. Бир катап олгон чаап турган жерге журттан

уулчак жүгүрүп келеле, дөрөмнеде бир солдат шыржалу жанып келген, та кемнинг жуугы, кемге келгенин кем де билбес деп айткан. Ох, мындый солунды уккан кийининде, же не болбоды дейин! Журт жерде, анчадала бистин журтта мындый жанду: кем-кем черуден жанып келген деп угулза, жажынаң ала кармаң өбөгөндөргө жетире — ончолоры ол кижиге жолугуп, колынаң тудуп эзендежер. «Бистин таныштарыстан, уулдарыстан анда, фронтто, кемди-кемди көрбөдүң бе?» — деп сурагылап, ончо солундарды угарга куунзегилеер.

Фронттон шыржалу солдат бурылганы керегинде уккулап ийеле, ончолоры түймөшкилей берди: айса, ол бистин карындажыс, айса болзо, менин кудаң деп, кажызы ла озодон белгелейт. Мындый сакыбаган солунды уккан кийининде кем токтозун: чалгыларын таштагылап, ончолоры журт жаар жүгүрүшти.

Учында айылап турар болзо, Данияр бистин журтта чыккан, бу ла жердин кижизи болгон эмтир. Улустын айдыжыла болзо, ол Данияр, кичинекте өскүс артып калала, мында айылдар сайын базып чөкөйлө, казах жеринде Чажмак чөлинде журтаган таайларына жүрөргө барган кижиге болуптыр. Даниярды мынан, бистин журттан божотпой, артырып алгадый жуук төрөөн улус жок болгон. Онын учун уулчак сала берерде, ады-жолу ундылып калыптыр. Бистин журттан барган кийининде жадын-жүрүм кандый болгону керегинде Даниярдан сураганда, ол чокум неме

зйтпай, көп сабазында унчукпай өткүрүп ийетен. Же ол неме айтпаза да, бойынын жүрүминде шыраны жеткилинче көргөн, өскүзиреп тын кинчектенген деп, аайлаарга керек. Өскөн агажынан үзүлгөн жалбырак чылап, Данияр жердин үстүлө көп жоруктаган. Ол Чакмактын куурларына кой до кабырган, эмеш жаанап келеле, ээн чөлдөрдүн бирузінде канал да казып иштеген. Көбөң өскүрөтөн жаны совхозто до иштеген болуптыр. Соңында, Ташкенттин алдында Анрен деп жердеги шахталарда иштеп турала, черуге атанган.

Бойынын чыккан-өскөн жерине Даниярдын жанып келгенин улус жарадып, жылу уткыган.

«Ак-жарыктын үстүлө ол салымга канча да кире бастырган болзо, ойто төрөл жерине бурылган. Айдарда, жаңыс суактын суузын ичип, бисле жаба жадатан кижиге туру. Айла, көрзөгөр дө оны, тилине эмеш казах сөстөр дө кирген болзо, бойынын төрөл тилин ундыбаган. Жарт, жакшы куучындап жат».

«Тулпар¹ жер түбин айланып, ойто бойынын турлузына келетен. Чындап та, кемге бойынын жери, бойынын албатызы керек жок, кем оны сананбас! Көөркийдин айланып келгени жакшы. Онын өбөкөтөрүнүн сүнезине де, биске де жакшы. Кудай болушса, жарманды ангара согуп, амыр-энчү ойто до журтай берерис, чын ба? Сен, өскө уулдар чылап, айыл-

---

¹Тулпар — чөрчөктөрдөгү ат-нерези чыккан ат. Алтайлап, ол аргымакка келижер.

ду-јуртту болуп аларын, ол тушта бойында от, очок болор» — деп, кыргандар айдышкан.

Даниярдын чыккан өбөкөзүн эске алынгылап, олор онын сөөк-тайагын, уйазын чокумдагылап отуратандар. Шак мынайда бистинг јуртка «јангы төрөөн» кижн табылып келген.

Бир күн бригадир Орозматла кожо бистинг өлөн чаап турган јериске узун сынду, сол будынан килчиндеп, аксап турар солдат келди. Ол шинелин ийнине арта салып, Орозматтын минип алган јорго байталынан сондоп артпаска, јаан-јаан алтап турды. Бистинг бригадир бу узун сынду солдатка көрө кындый да кичинек, боп-болчок немедий көрүнди. Мыны көрүп бис, өлөн чаап турган уулдар, каткырышкан эдис.

Даниярдын будынын шырказы јакшы јазылгалак, буды тизезинен јетире ээлип буктелбей турганынан улам, ого кол чалгыла өлөн чабарга келишпесте, черучил бистерге, атка јегип өлөн чабатан машинада иштегилеп турган уулдарга, кожуларга келишти. Чынын айткажын, ол баштап тарыйын биске тын да јарабаган. Элден ле озо онын кижиден эрмек-куучын сурабас тултук болгону бисти тын өөркөттн. Данияр сүрекеј ас куучындайтган, је каа-јаа куучындаганда ол кандый да өскө неме сананып тургандый бодолотон. Ол сенле эрмектежип, каран туйук санаалар ла гмадулар толгон көстөриле сего чике көрүп те турза, та сени чын көрүп турган, та кайдаар да ажыра көрүп турган — билип болбозын... Онын көксинде јангыс ла

бойына керектү, кандый да шуултелер жаны-
ныл калганын бис сезип тураганыс.

— Көөркийдин фронтто көргөнү, шырала-
ганы санаазынан чыкпай турган ине — деп,
улус килегендү айдыжатаң.

Же Данияр жаантайын нени де сананып та
жүрөтөн болзо, бу ла ок өйдө эткен ижи жыл-
гыр, сүрекей жылгыр бүдетен. Оны тууразы-
нан көрүп турган кижини куучынчы, керек десе,
чечеркек те уул болор деп бодоордон жанбас.
Онын бистин Даниярдын, чын санаазын
кем билер, айса болзо, көөркий өскүске шы-
ралап өзөлө, бойынын санаа-шуултезин улус-
ка чыгара айтпас болуп темипп калган?
Кем билер оны, андый да болордон маат
жок?

Даниярдын жука эриндеринде терен, кандый
да чыдым чырыштар көрүнүп келетен. Онын
көстөрү толо кунукчылдуу ла жобош болгон.
Жаңгыс ла кабагы, жаантайын кыңдый да эптү
кыймыктап жүрөр кабагы, онын кунук, ары-
гандуу чырайын сүүнчилү эдип, эди-канын
тын кожуп тургандый билдиретен. Кезикте
ол өскө улуска угулбай турган табыш угуп
ийген чилеп тыңдаланып туратан. Бу өйдө
онын кабактары учуп брааткан карлагаш-
тын канаттарындый жайылып, чокту көстөрү
кандый да кайкамчылуу отпорло суркурап
күйө бөрөтөн. Бу тужунда ол узак күлүмзи-
ренип, неге де суунуп жүрөтөн. Мынызы бис-
ке сүрекей кайкамчылуу деп бодолотон. Жок,
жаңгыс та мынызы эмес, онын кылык-жангында
өскө дө жылбулуу кайкалдар бар болгон ине.

Эңирде бис аттарысты јегип, одубыска јуу-лыжып келеле, казанчы курсак-тамакты кайнадып божоорын сакып отурганчас, Данияр каруулчыктый содон төгнниг чоказына чыгып, анда бурункий киргенче отурган.

— Ол анда нени сакып отурат не? Айса, оны каруулчык эдип койгон кижн бар ба? — деп, бис каткырыжатаныс. Бир күн мен Даниярды өткөнип, онын кийиннинен база ол төггө чыктым. Кижн бодозо, мында сүрекей ле кайкамчылу, солун неме јок ошкош. Туулардын эдектеринен ары ырада јайылып барган элбек чөл эңирдин оошкы бурункийин јабынып аларга белетенип јатты. Өчөмиктелип брааткан бурункий јаландар уур теңистин терен түби јаар араайын чөгүп брааткандый билдирет.

Данияр мениг келгенимди де сеспей, эки колыла тизелерин кучактай тудуп алган, терен санааларга бастыртып, кайдаар да анаар, ичкери жөрүп отурды. Је онын санаазы јарык, көстөрн сергек болуптыр... Ол база ла мениг кулагыма угулбай турган кайкамчылу табышты тыгдап, каранга суунип отурган ошкош... Кезикте онын көстөрн там јаанап, тым-тым тыгдалана берет. Бу өйдө ол нени де сакып, эмди ле ол кетеген немезин көрүп ийерге белетенип алгандый бодолот. Ол мениг мында, онын јанында, отурганымды сеспеген. Айдарда, меге эмес, ол мениг кулагыма угулбай турган табыштын, мениг көзиме жөрүнбей турган кайкамчылу немениг алдына ол, Данияр, бойынын акту куунип,

сананган санаазын—ончозын-ончозын эмди ле айдып ийер болор деп, сакыйтам. Онын кийининде, база ла көрүп ийзем, ол кандый да эрикчилдү болуп калган, уур иштин кийининде бу төгнүн бажына чыгып, тегине ле амырап аларга келгендий билдирди.

Бистин колхозтын өлөг белетеп турган јери Күркүрек деп суунун жараттарын жакалай барган бүктерде ле јиктерде. Күркүректин башталып аккан јери бистен ыраак эмес болгон. Ол эмдик ат чылап туйлап, чындап та, күркүреп-күлүреп түшкен суу. Өлөг чабатан өй — ол сыраңгай ла суунун кирү тужы. Таштан ташка калып, кумактарды андандыра согуп, ойногон суунун көбүгн саргарып калган айланыжып браадатан. Эңиргери бу суу там ла кирип, табыш-талы тыңый бергенинен улам мен уйуктап болбой жадам. Чаңкырайып, тымый берген түн бойынын жылдыс көстөриле бистин жапашты ширтеп туратан. Амыр уйуктап брааткандый јердин үстүне кенетийин соок салкын үрдүрүп сай кумакты шылырада согуп ийетен. Андый да болзо, сүрекей тымык... Јер амыр-амыр уйуктап, улу тынып жадыры. Је жаңыс ла бу суу огурып, бустал, јолой туштаган буудактарды јайлада согуп бистин үстүбиске шунуп па, јайылып па клееткендий билдиретен. Айла бистин жапаш суунун јерадынан чик јок ыраакта да турган болзо, толкунун табыжы чек ле јанына једип келеле, ойто јана бурылып тургандый билдиретен. Мындый табыш-

ты тыгдап јадала, јамаң санааларды канайып та сананбайын дезен, ойто ло, ол байагы жеткерлү шуултең көксинге эбеле берер: кенетийин толку, жапашты жемире согуп ийгей, кижини суу агыза бергей... Нөкөрлөрүм атка бербес амырын жамынып, уйга бербес уйкузын төжөнүп алган козырыктагылап та жатса, мениң уйкум чыгып, чат ла көс жумуп болбой, тышкары чыгатам.

Күркүректің өзөгине түшкен тун сүрекей жараш та, коркымчылу да. Тужап койгон аттардын табыжы угулып, бараан сомдоры анда-мында көрүңгилейт. Олор, байла, кур одорго тойгылап алала. эмди ушта-жуйда бышкырыжып, амырагылап турган болор. Күркүрек бойының уур чакпындарыла оок таштарды ла кумактарды эже согуп, жаргадында өскөн талдардын камалгазы чыкканча сабап, ээп, кайралы жогынан чурап браадат. Бу сууның токтобос табыжы сүрекей жаан жеткер келип жатканын керелеген коркымчылу музыкала тунди чочыдып жадат. Оны жаңыскан тыгдап турзан. эди-каның жимиреер. Коркымчылу.

Мындый тундерде мен жаантайын Данияр керегинде сананатам. Ол жаантайын сууны жараттай турган буулдардын төзине барып жонотон. «Ол тон ло коркыбай туру эмеш пе? — деп, мен ичимде сананатам. — Бу сууның табыжына, сыгыдына оның кулагы канайып тунбайт болбогой? Данияр эмди уйуктап жадыры не, айса, база ла тыңдаланып жады не? Нениң учун сууның жарадында ол жаңыскан

конуп јат? Ол анда кижиге билдирбес, кижиге көрүнбес кандый солун кайкал тапкан? Жок, санг ла башка кижиле... Эмди ле ол кайда не, нени-нени түженет не, айса, не-не керегинде санганып јадат не?..» Мен ары-бери ајыктанып, тындаланадым — эбире тым, эш-неме көрүнбейт. Јараттар келген төндөргө тептире сузуп, там ла ырап жылыят. Бүрүңкий өгкүре ыраак туулардын сындары бозорышкан турат. Анда, өксүүрде, тымык та, жылдыстар да көп...

Кижиле бодозо, мынча өйгө јетире, бистинг јурттаг Даниярға нөкөрлөр табылып калгандый... Је ол азыйгы ла бойы јангысқан, кунукчылду јурет. Ол најылыктыг да, өчтинг де, суунчининг де, күйүништиг де — кижининг кандый ла куунин ондобой тургандый... Кайткан? Айла, бистинг улус бойынын да, кижининг де учун туружып билер, јакшыны да, кезикте, керек болзо, јаманды да билер эрлерди көдүрүп јат. Тойторго ло јаан јыргалдарга туружып, оны башкарарында каргандардан да адак болбой турган јинттерди үй де улус јакшы көрүп турганы төгүн бе?..

Данияр чылап, текши јүрүмнинг јаказында артып, улустын, јурттын керегине киришпей турган кижини кезиги темдекке де албай јат, кезик улус дезе ого карган каткырып айды-жар:

— Онон кемге де туза јетпес, кемге де ачаан болбос. Айын-күнинг өткүрүп, ары ла темей јүрген көөркийди база канайдар...

Чын, андый кижиге улус јаантайын элек-

тү килеп жүрөр, эмезе каткырып жүрөр. Онын учун бис те, жаңы өзүп келген жаш үйе, жаантайын ол эрлү ииттердий болор куунду уулчактар, Даниярдыг көзине эмес те болзо, бойы-бойыстыг ортобыста оны шоодып, каран каткырыжып туратаныс. Бис керек дезе, ол черудег кийип келген чамчазын сууга апарып јунганын көрөлө, электейтен эдис. Данияр бойының сок жагыс чамчазын јунала, јетире кургагалакта ла ойто кийип алаган...

Је андый да болзо, бир мындый кайжамчылу немени бойыс та ондобойтоныс: ол кандый да јобош, унчукпас кижн болзо, бис оны аайы-бажы јок электеп, онын көзине тенеербейтенис. Јок, ол бистег јаан, бистинг акаларыстый болгонынаг улам оюнг коркып турганыс јок. Данияр бистег канча кирези јаан эди база! Тын ла болзо, бир үч-төрт јашка јаан ине... Бис кутустанганыста андыйларды керек дезе, «сен» деп те айдып ийетенис. Јок, ол бистег јаан болгон учун эмес, бистег тоомјылу болгон учун эмес, онын унчукпазында өскө кандый да ийде, өскө кандый да терег, бис сананып јетпегедий санаа бар болгон учун, бис оны электеп, улустыг көзине каткырбайтаныс. Оны сеспегенисте кемди де болзо шоодып, каткыга түжүрп ийерге белен болгоныс.

Кандый да болзо, бистинг ого эмеш тоомјылу болгоныс мындый учуралдаг улам башталган: мен сүрекеј сонуржак уулчак болгом. Онын учун мениг сурактарыма улус торт

ло калажырай беретен. Анчадала, фронттон келгендерден жуу-согуш керегинде сураарын сүрекей жылбиркейтем. Бистинг өлгөн эдип турган жериске Данияр келерде, бу черүден жаны келген кижиден кандый бир кайкамчылу учурал угуп аларга ченежил, оны сурагадый элту айалга сакып жүретем.

Бир катап бис ажанып, тойып-канып алала, одуда амырагылап отурдыс.

— Уйуктаар ой жеткенче, жуу керегинде биске нени-нени куучындап берзен, Данике? — деп, мен сурадым.

Данияр элден озо унчукпай, чала тарына берген чилеп, узак отурган. Ол «тыс» та этпей от жаар көрүп, нени де бойында сананып отурала, ошон бажын өрө көдүрүп, бис жаар көргөн.

— Жуу керегинде дейзинг бе? — деп, ол сурайла, бойынын байа бойынча сананган сганаа-шуултезине каруу берип турган чылап, тунгак униле айткан. — Жок, жуу керегинде билбезеер торт болор!

Ошон ол кайра көрүп, бир тудам катуу комургайды алала, отко салып, бистинг кемис те жаар кылчас этпей, кемге-кемге ачынчылу эрмек айдып ийеринен айап турган чылап, отты үре берди. Ол ло айас Данияр биске нени де айтпаган. Же керек десе, онын ол ло тоолу эрмегинен жуу-чак керегинде куучындап, улусты уйку алдында суундирерге келишпес болгоны јарт билдирген. Жуунун шыразы, кыйыны кижинин жүрегине шингип калган. Онын учун ол керегинде куучындаары

ойын эмес, куч. Меге эп жок то, уйатту да болордо, торт ло јердинг јети кадына кире берерге јастадым. Онын ла кийининде мен Даниярдан јуу керегинде качан да ойто сурабагам.

Анайтса, Даниярды тоойтоны јангыс та бу учуралдан башталган эмес болор. Данияр черүден келген тарый улустын оныла сонуркаары капшаай ундылып калган чылап, ол энир түрген ундылып калган. Ол кижиденг эрмек-куучын сурабас, кандый да туйук болгон учун улус ого јанду ла килеп, кезиктери оны керексибес те боло берген.

— Айылы-јурты, уйы-сайы јок көөркийге ырыс та кайдан келер—деп, улус эрмектежетен. — Карын, колхозтонг азыранып јүргени јакшы, онон башка база ла тенип базар эди. Бойынын ла тынына базап јүрген өскүс кураан ошкоч көөркий ине!..

Табынча улус Даниярдынг сан башка кылык-јангына темигип, учы-учында оны торт керексибей баргылады. Айла, керектинг мындый да болоры јолду болгон: кижии бойынын бир ағылу јакшызын да, бир јаманын да көргүспеген кийининде улус та ол керегинде нени айдатан эди?..

* * *

Эртенгизинде, таг алдында, бис Даниярла кожо аттарысты станнын јанындагы идиргенге экелдис. Бу ойдө Жамийла једип келген эмтир. Ол бисти ыраактан ла көрүп ийеле, удура кыйгырды:

— Эй, кичине бала, мениг аттарым ка-

жызы эди, бери экел! Комултары кайда эди? — деп унденип, јажына ла абра-чанажла кош тартып иштеген кижичилеп, бастыра не-не-мелерин шиндеп, бричканы эбире базып, онын колесолоры бек пе, айса, анаар-мынаар ла калай кондырылган ба деп биллип аларга кичеенип, будыла јайкай тееп кӧрӧт.

Бис Даниярла кожо Жамийланын јанына једип келеристе, ол бисти таныбай турган аайлу кӧрӧп турды. Чындап та, бистин кийинип калган кебисти кижичилеп кайкабас эмес болгон. Даниярдын сопогынын элбек кончы онын арык, узун буттарынын балтырына калтылдада согулып, эмди ле уштыла бергенди болды. Мен кирге ле тотко кап-кара болуп калган јылагаш буттарымла тепчиленип, јортып келдим.

— Је база нӧкӧрлӧр лӧ! Слер эку кананып биркилегенигер! — деп, Жамийла бажын ӧрӧ кӧдӧрӧп каткырды. Онон ары јенгем ӧскӧ эрмек айтпай, биске мынайда јакарды: — Кун изигелекте чӧлди ӧдӧп аларга, мендегилегер!

Ол аттардын једектеринен капшаай ла ала койып, абрага јегерин тургуза ла баптап ийди. Јенгем аттарын бойы билгир ле сурекеј турген јегип, јанындагы Даниярды кӧрӧбӧй бӧ, айса, кижиге бодобой бо турган чылап, јангыс ла боожоны канайда буулаза эптӧ болоры керегинде менен сурап алды.

Жамийланын мындыј капшууны ла бойына будӧмчилузи Даниярды кайкадып ийди, ошкӧш. Ол Жамийланын кажы ла кыймыгын најылык эмес кӧстӧрӧнле каранга ла ајыктап,

је ичинде туйка кайкап көрөт. Унчукпай турган Данияр бескениң үстүндө жаткан ашгу таарды араайынан көдурип, абрага салып жадарда, жеңем көмөлгөн кеберлү айтты:

— Бу неге жараар неме? Айса, кажы ла кижиге бойы алдынан, чыдалы чыкканча чырмайатан ба? Жок, нөкөр, мынайда иштеерге жарабас эмей. Кажы, колыңды бери сун! Эй, кичине бала, сен анда не туруң?! Абрага чыгып, таарларды эптей сал, жаза!..

Жамийла онын колын бойы ала койып, таарды темдележип клеедерде, Данияр уй-алганына ла эп жоксынганына жүзи кара-көк болуп кубула берди. Онон озор колдорун бек тудужып, таарларды карыларына арта салып, тажыгылап турарда, баштары арай ла болзо, бойы-бойларына тийишпей турат. Эп жоксынып, адыркаганына Даниярдын жүзи там тыгыксып, Жамийлага чике көрбөскө кичеенип турганын мен де сезип ийдим. Жамийла лала не де болбогондой. Ол байагы ла бойы омок. Аш бескелеп турган кижиле кокурлажып, каткырыжып, кемле кожо иштеп турганын жеңем торт ундып койгон кеберлү. Бричкаларга аш текши коштолгон кийининде, Жамийла көзин имдей салып, Даниярга айтты:

— Эй, сениң адың кем эди? Данияр эди бе? Же, эр киндиктү бүткен болзон, жол башта!

Данияр жеңемниң эрмегинең чочый бергендий, унчугыш жогынан кенетийин ичкери жортты.

«Э-эй, көөркийди ле сени, уйалчагыңды

канайдар» — деп, база катап бойымда сачанып калдым.

Жол ыраак болгон. Жирме беристе кирелү жерди чөллө, оног база бир канча кирези Кара-Тууну кеерий капчал жолло барып, станцияга жедерге керек. Бир жакшы неме: Кара-Тууга чыгып алган кийининде, станцияга жеткенче, атка да жеңил, кижинин жүреги де сүүнөр. Ненин учун дезе, мынан, Кара-Туунун сынынан, Күркүректин жараттарынан башталала, Улу-Тууга жетире чөйлип барган жалаңдар, бистин төрөл журт иле көрүнүп жадар. Өзөккө түжердин түшкенче, төрөл журттыннын садтары, анда өскөн тал агаштар көрүнүп турар. Онызы кандый жакшы!

Бис мынайда жоруктап, күнине бир ле катап станцияга барып келгенчөөс ой болотон. Эртең тура таң алдында атанганыста, жаңыс ла эңиргери түш киреде ойто жедип келетенис.

Күн бисти үстүнөң төмөн капрала жогынан каарып та турза, ыраак туулардын ортозында турган колхозтордон келген кошту аттардын, ээл жигендердин ортозында турадыс. Бу кошторды изуге эриндери жара каткылап, жүстерин тотко күрерте жидиртип койгон мендий ок уулчактар, өбөгөндөри черүде келиндер бо-го жетиргилеп келген.

Заготзернонын каалгазынын бажында, чала кугара берген бөстө, мындый сөстөр бичип койгон: «КАЖЫ ЛА МАЖАКТЫ КОРОТ-ПОЙ, ФРОНТКО ИЙИГЕР!..» Заготзернонын оградазынын тыштыннда тургандардын кыйгы-кышкызы, тал-табыжы, шакпыражы

угулат. Жаан ыраак жокто вагондорун сүүртеп алган паровозтор ачу кыйгырыжып, куу-тумандый изү буузын буркурада чачып, ары-бери жылыжат. Бир кезик поездтер өткүн кыйгырып ийеле, элес эткилеп калат. Уур кошту төөлөр бу табыштарга кородогылап ла чочыгылап, чилекейлү оосторун жаан ачкылап, база паровоз чылап, ачу-корон чынырыжып турарына жалкуургылап жаткылайт.

Колхозтордонг келген ашты уруп турган, күнге кызып калган темир бүркүлү алмардын ичинде, аш жаан төндөрдий чокчойышкан жатат. Кажы ла кижини бойынын тартып келген гаарларын жүктөнип алып, бу аштан бүткөн бийик төгүнүн бажына, алмардын сырагай ла бүркүзүнүн алдына жетире чыгып, ашты анда урар учурлу. Мында арыштын жыды тобракка колунып калган — эбире боп ло боро тоозын, кей койу. Тынарга күч.

— Эй, уулчак! — деп, уйкузы жетпей турганынан улам көстөри кызарып калган бескечинин кыйгызы угулат. — Жабыска төкпөй, жакшы өрө, бийикке апарып, ажынды төк!.. Оног өскө сени мен... — жудругын көргүзүп, чугулданып турат.

Тегин ле жерге ол не арбанат не? Бис ашты кайда урарын билбей турганыс па? Канайт-сас та, жетиретен жерге жетирип саларын бойыс билерис. Бис бу ашты бойыс өскүрип, бир чарактан терип туруп, бого жетирген инебис. Анда, колхозтын жалаңдарында, изүге ле салкынга күйүп, келлиндер, оок-теек балдар ла жажы жеде берген каргандар мыны жуунадып

аларга канча кире иштеген, канча кире тер-
леген! Эмди де анда эскизи једип, әлеген
комбайнды жамап, жазап алып, бу иштин изу
өйинде комбайнерлер тартыжып турганын
бойыс билерис. Эмди де анда кунге кызып
калган серпти тудунып, бели сыстап көжүген-
че бөкөйип, иштеп жүргөн үй улус, келиндер
толо. Анда јажы јеткелек балдардын кичинек
колдоры јерге түшкөн мажактарды селгени
јогынан эмди де терип жүргүлеген болор.

Бойымнын јардыма салып, тажыган таар-
лар кандый уур болгонын мен эмдиге унды-
галагым, ундып болбозым. Ол, бистин эткен
ижис, эр кемине једип калган уулдардын ижи
болгон. Јүктөнип алган таарымды ычкынбас-
ка, онын оозынан чыт этире тиштенип алып,
чокчойто урулган аштын үстүнө салынган
сенекти өрө таралжып туруп кем чыгып ту-
ратан эди? Јок, оны ундыйтаны јенил эмес!
Собырып турган аштан көдүрилген тоозын
тамагымды ачыдып туратан. Кабыргаларым
уур жүкке кайыжып, көстөрмнннн оды арай
ла чедиргентип чарчабай, жүк арайдан базып
баратам. Менин жүктөнип алган таарым сыр-
тымнан жылбырап, јерге түжөргө једип
браадарда, оны канча-канча жатап таштап
ийеле, төмөн түжө берөргө сананатан эдим. Је
олордын, мендий ле јажы јеткелек кичинек
балдардын јарындарында база чойдый уур
таар болгон. Обогондори черүде, мендий ле
балдар азырап чыдаткан келиндердин ийинин
база уур таарлар базырып, сыстаткан эмей.
Јуу-чактын кыйыны эмес болзо, ологго, бис-

терге мындый шыраны акаларыс, адаларыс көргүзөр беги? Же кем бисти мынайда кинчектеер эди, кем?..»

Жок, мен бу иштег мойножор, оны бүдүрбөс учурым жок болгон. Мындый шыра уй улустыг, кыстардыг жардына јадарда, оны биллип, көрүп тура, кем јана базатан эди?!

Көрсөгөр, ол мениг алдымда јенем, Жамийла, базып браат. Ол эдегин кыстанып алыптыр. Онын јараш түс буттарынын балтырлары уур неме јүктенип алган учун кандый да бырчыт, кату болуп, јангыс јерге тыдыгыжып калган. Онын коо, түс сыны уур јүктин алдында бүктелжип, кыйбындаганы иле билдирип туру. Кезикте кажы ла алтам сайын мениг кучим чыгып, јыгыла берерге турганымды Жамийла сезип ийгендий, кайра көрөт:

— Чырмай ла, кичине бала, бир ле эмеш јол артты! — деп, мени көкүтсе де, бойынын уни тунгак киркирейт.

Таарларыста ашты јук арайдаг јетирип, уруп ийеле, ойто келип јатканыста, Данияр түштайтан. Ол тепжишти өрс табылу алтап, аксаңдап, алдындагы ла аайынча унчукпай, араай өдө беретен. Кезикте ол бистин јаныстан өдүп јадала, кабактарынын алдында суркурап турган көстөриле Жамийланы өртөй көрүп, бүрүнжий өдөтөн, а јенем уужалып калган кебин унчукпазынан түзеде тудатан. Айла, јартым айдар болзо, ол Жамийлага баштап ла мынайда көрүп турган эмес. Унчукпазынан јаантайын ла онын кийининен

ајыктап турар, сырагай ла Жамийланы јаны ла көрүп ийген чилеп. Јенем оны көрбөөчи болуп, коштой өдө беретен эди.

Канайдар база, байла, Жамийла анайда ла темилип калган болор: јенемнин јакшы кууни тутканда, Даниярга кандый да өчөш пө, эмезе шоодылганду ба жаткыриатан, кезикте торт унчужупай өдөтөн.

Бис јолдо барып јадыбыс. Кенетийин јенемнин санаазына та не кирип келетен болбогой, ол меге «кичине бала, јелдир!» деп кыйгырып ийеле, бойы камчызын кейге айландырып, мантадып браадатан. Мен оног артпаска база ичкери болотом. Бистин алдыбыста брааткан Даниярдын јанынан элес сдө конгоныста, кийинисте боро тумандый койу тоозын туруп калатан. Бу канча да кире кожур болзо, ачынчаккижи бого чыдажып болбогодый, је Даниярдын бир де катап тарынганын бис көрбөгөнис. Жамийла бричказынын үстүне туруп, аттарын ондоп-солдоп камчылап, жаткыбыла јанынан өдө конгондо, Данияр оны кайкаганду көрүп калатан. Мен бу ла өйдө кайра көрөтөм. Данияр керек дезе, Жамийланын кийининен ол көдүрилген тобрак-тоозынды өткүре көрүп ийгедий ширтейтен. Кандый да јаманды ундып, таштап койгодый, јакшызы онын көрүжинде јажынып калганы билдирип турганыла коштой, бу ла ок өйдө ондо кандый да өчөш кунукчыл барын мен сезип туратам. Сананза да јетпегедий јамадузы ла куунзегени керегинде кижиминайда эригип јат.

Жамийланын шоодылганду каткызы да, оны кевексибей, эш-немеге бодобой до турганы — Даниярды ачындырбады. Жаактуга айттыртып, жарындуга соктыртып, ончозын унчукпазынаң одуп чыгар болуп, Данияр кемге де черт бербегендий жүрди. Эң баштан Данияр меге карамду боло бергенде, ого килеп, јенеме айдып туратам:

— Јенем, сен оны тон өткүре не шоодозын, ол јобош, топ кижине, көрбөй туруң ба?

— Оны база канайда берер болор деп! — Жамийла колын јанып, каткыратан. — Менин тегиң де кокурлаганымнан ол тунтек канайтпас та!

Јүре-јүре мен бойым да јенемди өткөнип, Даниярга кокурлап, каткырып турар болдым. Је онын Жамийла јаар кандый да кайкамчылу ла кезе көрүжи меге токунал бербес боло берди. Мында Жамийла јардында ашту таарды салып јадарда, Данияр ого кандый көслө көргөн эди? Јок, кижини кайкабас неме эмес. Чындап та, бу тал-табышту, кыйгы-кышкылу, жошту аттар тыгылышкан, тобрак-тоозыны көдүриллп, буркураган станцияда јангыс ла Жамийла ненин де учун иле агыкланып турган. Ол сыраңай ла ару кейлу, элбек јаландарда јангыскаң базып жүргендий билдирип, кижинин көксине јажына ла эбелп жүрер болуп артып калгадый болгоны төгүн эмес.

Онын да учун оны туйказынаң көрбөстиг, шиндебестиг аргазы чек јок. Абрада јаткан ашту таарды аларга Жамийла бажын ке-

дейтип, жардын таардын алдына эптей тургускан ойдө, онын алагаш мойыны алагачылып, билер-билдиртпестен јумулган көстөринең кандый да көрнөөдий от суркурап, көрүнөтөн. Јеңемнинг күнге какшап калган кара-күрөң чачы јайылып, јерге једип-јетпей туратан эди. Данияр тегине ле тура түшкөн кижин болуп, Жамийла алмардын эжигине једердин јеткенче кийининен көрүп, унчукпазынан үйдежип турат. Байла, онын мындыј көрүжин тууразынан кем де сеспей турган деп бодойтон, ошкош. Је мен ончозын көрүп ле билеп, оны јаратпай кородоп туратам. Жамийла ла Даниярды колбогодый озордын ортозында түнгей неме јок ине. Жамийла, менин каткычы ла омок јеңем, онон чик јок өрө эмей...

«Даниярдан бери онон айабай турганда, өскөлөри нени этпес!» — деп, мен јаан кайкап ла ачынып јүрөтөм. Менин ичи-буурым кайнап, күнүркеп тургандый, чыдашпай, кородойтом. Айла балдар бойына јууж кижини корулап, улус ого кандый-кандый коомой неме ле айдып ийзе, јаантайын ого ачынып, бойынын төрөөни учун адаан алар чыдалы јетпесте, не аайлу кородойтон эди. Алдында Даниярга килеп јүрөтөн болгом. Эмди онын ордына, оны шоодып, маказырап, арай ла болзо, «Чок база!» деп айтпай јүредим.

Жамийла ла менин каткылу кокурыстын учында сүрекей эби јок неме болуп калды. Бистин аш урала, тартып турган таарларыстын ортозында бир јаан, јети пуд аш баткадый таар болгон. Оны јангыс кижин көдүрүп

болбос учун, Жамийла да мен темделешип, оны алмарга жетирип туратаныс. Бир каттап бис, Данияр канайдар эмеш деп кокурлап, ол жаан таарга толтыра аштап урала, онын бричказына эжелип, устунег оскө, оок таарларла базырып салдыс. Жамийла да мен жолой бир орус деремнеге тужуп, кемнинг де садынан яблоколор ускулеп алала, талганча каткырыжып клееттис: Жамийла десе. Даниярды яблоколорло шыбалап клееткен. Онын кийининде бис тобрак-тоозынды чойилтип, онын жанынан сурт одо кондыс. Темир жолды кечире одуп турган каалга бекту болордо, капчалдын ортозында кату жолду жерге, Данияр бисти жаба једип, оног ары станцияга кожо бардыс. Байагы јети пуд аш урулган таар керегинде бис јол ортозында чек ундып койгон болгоныс. Је эжелген ажысты коптон лужурип божогон кийинисте, ол таарды эске алындыс. Јенем омок каткырып, мениг кол тугымнын алды јаар сабарыла сайып, Данияр јаар кекиди. Ол бричканын јанында: «Мыны кижиги јангыскан канайып кодурер?» деген кеберлу турды. Оног Данияр ары бери ајыктанып, Жамийланын каткырага токтодынып болбой турганын коруп ийеле, кызара берди. Бу керек кемнинг кылыгы деп, ол јарт билип алды.

— Штанынды орө тартып алала, таарды кодур, оног оскө јолой тужуп калбазын! — деп, Жамийла каткырып, кыйгырат.

Мыны угала, Данияр бис јаар јаман коруп, бричканын устуне капшаай чыгала, оскө таар-

ларды ары-бери когузада жылдырып ийеле, байагы жети пудтын таарын бричканын кырына жууктада тургузып алды. Онон бис кайра көрөлө, ойто көрөргө жеткелегисте, ол жаан таарды бек жарындарына салып, сыңар колыла онын оозынан бек тудуп, ичкери басты. Эң баштап бис не де болбогон чылап, канайдар эмеш деп, көрүп турдыс. Бистен өскө улус Даниярды чындап та керекке албай турдылар: таар ла апарып жаткан кижин, таар жүктөнбөй турган кижин бар эмес. Же качан Данияр чокчойто уруп койгон ашты өрө көдүрилген трапка (тепкишке) једип ле јүрөрдө. Жамийла онын јанына јүгүрүп келди:

— Мыны канайып бу өрө апарайын деп турун? Ташта! Мен кокурлагам, кокурды оңдобой турган ба?

— Туура тур! — деп кизиреп, Данияр тепкишти өрө басты.

— Көрзөгөр, апарып жатканын! — деп, Жамийла бойынын бурузын бойы алып, токунал үндөнөт.

Је андый да болзо, Жамийла араайынан каткырып турды. Чынын айдар болзо, онын каткызы каткыга түнгөй эмес, бойын өнөтийин ле бойы каткыртып, нени де билбей, оморкоочы болот.

Даниярдын шыржалу буды чөк көдүрилбей, арайдан ла кыймыктап браатканын бис көрүп ийдис. А-куда-ай, ол керегинде бис канайып сананбаганыс?! Эмдиге ле јетире ол јүүлгегимди ундып болбой, бойымды бурулап јүредим: јети пудтын таарына аш уруп, онын

бричкасына салары керегинде көк тенек шүүлтени мен баштаган инем!

Жамийла Даниярдын кийининен көрүп-көрүп турала, «Ташта, бейин туш!» — деп кыйгырып ийди.

Даниярдын таарды таштаар да, ойто кайра түжер де аргазы жок. Ненин учун дезе, онын кийининде база уур жүктенчиктү улус баргылап жаткан.

Же оног ары не болгоны санаама жакшы кирбейт. Данияр жаан таардын алдында коркой-ып, эриндерин тиштенип алган барып жатканын көрөдим. Шыркалу буды сүүртелип, ол жүк ле арайдаг базып брааткан. Кажы ла эткен алтамы, байла, оны сүрекей-сүрекей оорыдып турган болор. Онын да учун Данияр тиштерин кезе тиштенип, көстөрүн жума салып, анча-мынча өйгө тура түжет. Ол тепкишти өрө там ла бийиктеп чыккан сайын таралып, тентирилип турганы иле билдирет. Уур таар онын тынын алып, шырказын сыстадып турганы жарт. Бу ойдө меге коркымчылу да уйатту да болгон. Коркыганыма ла уйалганыма менин тамагым торт ло кургай берген: ажыар чилекей де жок боло берди. Кенетийин бу коркуштын үстүне, кем де меге онын жүгинин ууры, будынын шырказынын сыстап турганы керегинде шымыранып тургандый билдирген. Көрзөң, ол катап ла тура түжүп, эрдин кезе тиштеп, көзин жумуп ийди. Менин бажым база айланып, эбиреде немелер кандый да бозомтык боло берди. Жер кайдаар да көчүп, жемирилип брааткандый...

Колдорымды кем де былча, уужай тудуп браатканын сезип, мен ойто билинип келдим. Көстөрүмди ачып ийзем, жегем Жамийла эмтёр. Онын чырайы кугарып, байагы каткырып турган каткызы эрдине жаба тонуп калгандый турды. Бойынын ордынан чыга конгодый болуп тостойып калган көстөри, темир чияеп, сооп калган Жамийла, Даниярдын кийининен селт этпей ширтейт. Мында жаңыс та бис экү эмес, ончо улус, аш бескелеп турган кижиден ала тепкиштин јанына јуулгылап келтир. Данияр јайылып брааткан таарын түзедип, база бир-эки алтам эдип јүреле, тентирилип, алтам эдип болбойт. Жамийла колдорыла јүзин жаба тудуп, манзарып кыйгырды:

— Ташта! Таарынды ташта!

Данияр југин таштабай турды. Улустын чыгып турган тепкижинин јанына туку ла байа оны божодып ийер арга болгон. Ол тужунда кийининде келгилеп јаткан улусты да таар табарбас, озор до ого илинип, бүдурилбес эди. Данияр Жамийланын унин јарт угуп ийеле, тап эдип ичкери болойын дейле, база ла таралјый берди.

— Ташта, ташта дейдим, көрмөс! — деп, аш бескелеп турган кижиде алгырып чыкты.

— Ташта! — деп, ончо улус јөмөжип, кыйгырыжат.

Данияр бу да тужунда таарын божотпой, ичкери басты.

— Јок, таштабайтан эмтир! — деп, кем де бүдүмчилү үнденди.

Жаңыс та жеңем ле мен эмес, бистин жаңыс-
тан саг өрө, Даниярдын кийининен көргүлөп
турган да улус, оны ээчий баргылап та жа-
кандар бу керектин тегиндү эмезин, мында
кандый да жажыт барын сескилеп ийди, ош-
кош. Таарла кожо ол бойы күч барып түшпө-
зе, Данияр жүгин ычкынбас деп жарт билдирди.
Бир кезек ойго тым боло берди. Алмардын
тыштында паровозтын кыйгызы стене ажыра
узуктелип угулды.

Даниярдын кулагы тал-табышка шыг ту-
нуп калгандый, там ла бийиктеп, тепкиштиг
жосторын уур алтамыла буксыра басып, тен-
тириле-тентириле ичкерлейт. Алмардын изү-
ге кызып калган темир бүркүзине ол жууктап
браатты. Ол кажы ла эки алтамнын бажында
тура тужуп, жардынан жайылып брааткан та-
арды түзедип алып, бар жок күчиле катан ла
ичкери албаданат. Даниярдын кийининде ба-
рып жаткандар ого чаптык эптөске, ол токтогон-
до, база эмеш токтой түшкүлөп, ол басканда,
кийининенг баскылайт. Олор кара терге тү-
жүп, арыгылап та турза, же бирүзинин де Да-
ниярга кыйгастанып, арбанганы угулбады.
Кижинин көзине көрүнбөс буула бойы-бойлоры-
нанг буулашкылап алала, кажызы ла уур жү-
гин жүктенип, жеткерлү жолло баргылап жаткан-
дый... Ол улустын бирүзи ле жыгылза, бирү-
зине ле жеткер болзо, ончозынын жүрүмине тү-
бек боло береринен чеберленгилеп тургандый
көрүнди. Олордын ончозынын унчукпай бар-
гылап жатканын ла түп-түнгөй жайкангылап
басканын көрүп турзагар, кандый да уур, бир

түней табыш алыс жерден угулып келер. Алтам... Даниярдын бир алтамынын кийининде ончолорында да база бирден... База ла алтам, база ла... Же көрзөгөр дө, ол Даниярдын кийининен барып жаткан келин эриндерин кезе чайнанып, кунукчылду көстөринде кандый да килемжилу ле суракту браатканын! Онын бойынын да буттары жерге тийип-тийбей тентирилип турза, же ол Данияр керегинде сананып браадыры ине!

Тепкиштин учына жетире бир ле... Бир ле эмеш жер артып калды. Же Данияр катап ла таралжый берди. Онын шыркалу будынын тыны чек чыгып калган. Ол эмди ле таарын божотпозо, жыгылатаны бу ла туру...

— Јүгүр! Кийининен барып јомош! — деп, Жамийла меге јакарып, бойы эдер-тудар немезин таппай, эмди ле Данияр жыгыла берзе, жерге түжүрбей тудуп аларга турган чылап, эки колын ичкери сунды.

Мен тепкишти өрө јүгүрдим. Јукту улустын ортозынан кыйып-тейип өдөлө, Даниярдын јанына једип келдим. Онын бажы уур таарга бастыртып, түнзүйип те калган болзо, мени чаканагынын алдынан көрүп ийди. Онын бүрүнкийлене берген ұлуш мандайында тамырлар эмди ле жарыла бергедий кырлайып калтыр. Кородогонына кандалып калган көстөри мен јаар соок кылчас этти. Мен таардын түбинен өрө кодүрип, Даниярга јомөжөйин дееримде: «Тийбе!» деп кату киркиреп, катап ла ичкери тап этти.

Данияр аксап, уур тынып, тепкишти төмөн

тужуп келерде, онын колдорунда тын-кан жок немедий, жанду ла калбандап турды. Он-чолоры ун-табыш жогынан ого жол берип, эки жара тургулай берди. Жагыс ла аш бескелеп турган кижиге тудунып болбой, кыйгырды:

— Сен жууле бердин бе, уул, айса, канай-ып турганын ол? Айса, мен сеге кижиге эмезим бе, айса, андый уур, андый жаан таарда ашты жабыска уурага жоп бербес деп бодоткон бо? Андый таарлар кодуур деп сеге кем айткан?

— Онызын мен бойым билерим — деп, Данияр айдала, какырынып, бойынын бричкасы жаар басты. Бис десе, ого чике короринен де уйалып турганыс. Бистин тенек кокурыска Данияр сурекей ачынган ла шыралаган учун биске чындап та уйатту, чындап та коронду.

Айылыбыс жаар ойто жанып кледеле, бирү-бис те оос ачып, эрмек баштабаган. Даниярда не болзын: ол жаантайын унчукпайтан эмей. Онын шак мынайда эрмек айтпаганы учун, ол та ачынып турган, та туку ла качан ол керекти ундып койгон — бис нени де ондоп болбогонус. Же андый да болзо, биске эп жок, уйатту болгонуын жажырага куч.

Эртенгизинде бис идиргенге келип, таарларыска аш уруп турарыста, Жамийла ол бир түбектү дейтен бе, эмезе коронду дейтен бе — таарды коруп ийеле, бир учына будыла басып, тиле-тиле тартып:

— Ме, мыныгды ары ал! — деп, аш бескелеп турган келиннин буттарынын алды жаар чачып берди. — База катап мындый неме бербей жүрзин деп, бригадиринге айт!

Аш бекелеп турган келли Жамийланы ондоп болбой, алан кайкады:

— Бу сен канайып турун? Не болгон?

— Не де эмес!..

* * *

Онын эртенгизинде кере тужуне иштейле, Даниярдын ачынып турганын бис база билбедис. Ол кунунгидий ле јобош, топ болгон. Је анчадала таарлар тажып турарда, онын алдындагызынан тын аксап турганы иле билдирип турды. Јарт ла онын шырказы кече тын чамыккан болор. Мыны коруп тура, бис Даниярдын алдында јаан бурулу болгонис чек ундылбайт. Је кандый да болзо, Данияр бир оос табыштанып па, кокурлап па ийетен болзо, биске јенил болор эди. Ол тужунда бойыстын бурубыс та ундыла береринен маат јок.

Жамийла база не де болбогон, нени де билбес кижн болуп јурди. Ол тужуне ле каткырып, табыштанып та турза, ого тунгей ле эп јок, коксинде не де барын мен јарт биллип тургам.

Бис станциядан база ла орой бурылдыс. Данияр дезе бистин алдыста барып јаткан. А тун... Тун кандый жайкамчылу болгон дейзигер! Је август айда кандый тундер болуп туратан эди: оны кем билбес? Ыраак, бу ла ок ойдо кандый да јуук јылдыстарлу, айла кандый да онг, јаркынду јылдысту тун ине! Кажы ла јылдыс кижиге иле корунип, сыра-

най ла јанында немедий турар. Көрзөгөр дө, бирүзи бу туру: онын кырлары мөнгүн тошло курутып калгандый, ол кандый да эрке, јаш баланын көрүжиле сан төмөн карап турат. Бис капчал јерле јортып клеедис. Мен ол жылдыстан жос алар кууним јок. Аттар јангылап браатканын сезип, там ла ичкери баскылайт. Бричкалардын колесолорынын алдына учураган ооктор до таптар быјырагылап, «тырс» эдип сынгылап турганы угулат. Сан башка... Јараш! Салкын кайдаг да ыраактан чөлдө өскөн баргаанын кычкыл јыдын экелет. Быжала сооп јүрген аштын билдирер-билдирбес аромат јыды ла баргаанын кычкылы, бричкалардын колесолорына сүрткен төгөттин ле аттын комут-шилейине шинген тердин јыды колуныжып, кижинин тумчугына јаба согуп турды.

Јолдын бир келтегейинде јырааларга ла јенезектерге ородып, түнзийип калган кайа турат. А бир јанында дезе, туку төмөн, өзөктө өскөн теректердин ле талдардын ортозыла аккан Куркүрек суунын токтобос табыжы угулат. Бистин кийинисте, кайда да, анда күрдөн тибиреп өткөн поездтин табыжы уштакуйда угулып калат. Онын ырап браатканыла кожо колесолордын табыжы алыс-алыс тибирейт...

Мындый тымьк түнде јол өдөргө кандый јакшы! Караңуйда элбендеп брааткан аттардын белиндеги тер, күскү чилеп, јалтырап, суркурап турганын көрүп браадарын! Август айдын кайкамчылу түнинде тындаланып,

онын ару кейиле тынарга неден де артык сүүнчилү!

Жамийла менин алдымда жортып брааткан. Ол боожолорды бош салып, эки жаны жаар ајыктанып, араай кими ректенип кожондойт. Мен оны ондоп брааттым: бистинг ун-табыш жок жоругыс оны кунуктырып турган чине. Чындап та, мындый тунде кандый кижн унчукпай чыдажар? Мындый тунде унчукпайтаны куч. Мындый тунде жангыс ла кожондоор, кожондоор керек!

Ол сыылада берди. Онын мынайда сыылада кожондоп баштаганымда бир шылтак быжу ла бар. Айса болзо, ол Даниярдын ачынганын чечип, оныла, алдындагы ла чылап, андыжып, кокурлап жүрерге куунзеген? Эмезе онын алдына бойынын бурулу болгонун ундырга кичеенген... Же онызын кем билер? Онын уни койу ла одуни болгон. Кожондоп баштаган кожоны тегин ле кожон болгон. Бистинг журтта шак мынайда кожондойтон: «Торко арчуулымла жанып, мен сени уйдежерим», эмезе «Сууген кару кооркийим ыраакыраак талада» деп састорлу кожондор ош-кош кожон онын коксинең айдылып чыгат. Жамийла коп кожондор билетен. Ол олорды кожондогондо, сурекей жилбулу ле оду болотон эмес беде. Же ол кожонун кенетийин токтодып, туку алдында барып јаткан Даниярге кыйгырды:

— Эй, Данияр, нени-нени кожондозонг кайдарын! Сен эр эмезинг бе, эр болзонг, кожон башта!

Данияр аттарынын оозын тартып, «Кожондо, Жамийла, кожондо!» — деп кайра бузылып, кемзинчек үниле айтты.—Мен сени угуп браадырым, кожондо ло, Жамийла!..»

— Бисте сенин унингди угар кулак жок болор деп турун ба! Көрзөн кандый!.. Же, кайдалык, кожондобос болзон бойында — деп, Жамийла айдала, катап ла кожонгын улалтты.

Жамийла оны кожондозын деп ненин учун сураганын кем билер. Айса болзо, ол оны теп ле тегин сураган, айса, куучынданзын-ундензин деп сананган, оны кижн кайдан билер? Байла, ол оныла тегин ле куучындажып браадарга сананган. Онын да учун бир эмеш ой өткөн кийининде, ол катап Даниярдан сураган:

— Данияр, сен жүрумннде кемди-кемди сууднн бе? — деп айдала, бойы озо каткыра берген.

Данияр каруу бербесте, Жамийла да унчукпай барды.

«Кожонды кемнег сурап угарын жангы ла тапкан туру» — деп, мен ичимде каткырындым.

Бистнн жолысты кезип, шоркырап аккан суучакка једип келеристе, аттарыс јоругын салып ийдн. Суунын түбинде јаткан ташту сайга аттардын туйгактары тийерде, шылыражып турды. Кечүден кечип алган кийининде, Данияр: «Чу-у!» — деп бир оос үнденип, аттарын силке-мылка тартып, кенетийн кожондоп баштады:

Ой, Ала-Т-у-у, Ала-Т-у-у,
Ада-энениг јаткан јери!

Абраларының колесолоры төнөзөктөргө согуларда, оның уни чыгып-чыкпай тыркырайт.

Ол кенетийин туктурулып, јөдүлдөп алала, оноң ары кайчының үннций койу үниле, улалта берди:

Ой, Ала-Т-у-у, Ала-Т-у-у,
Ак булутка көмүлгөн јер!

Је андый да болзо, Даниярдың үнине кандый да тунгак бар болды. Ол кенетийин неден де коркый ба, чочый ба берген кебелдү, оноң ары катап ла унчукпай барды.

Оның эп јоксынып, кемзине берген чырайы тургуза ла менин көзиме иле көрүнип келди. Је ол канайым та кемзинип, туктурулып јадып кожондогон болзо, кандый да кайкамчылукуу ажыракижинин окпоөрип турганы билдирди. Оның уни сүрекей коо, эткир кижил болгодый. Је Даниярдың мынайда кожондогонын угарым деп, мен сананбагам да, иженбегем де. Оның да учун бу Данияр кожондоп браадыры деп, будерге куч болгон.

—Көрзөн кандый! — деп чыдажып болбой, мен кайкадым.

Жамийла дезе, торт ложкакап калган үниле кыйгырды:

— Бу сен мындадан кожондобой, кананткан! База, база кожондо, Данияр!

Данияр катап ла унчукпай барды. Бис капчалдан элбек өзөккө чыгып клеедеристе, там ла жарык болуп турды. Оноң, кеен өзөктөй, жы-

лу жыбар биске үдүра согот. Данияр катап ла кожонгын улаттты. Онын уни байагы чылап ок будүмчи жок башталала, онок ары табынча там ла тынып, капчалга бадышпай, ырада учуп, анда турган кайаларга барып жагыланат.

Онын кожонгынын куузинде кандый да одуни изу, кандый да амаду бар болгону мени тыг кайкадып ла жылбиркедип турды. Мыны, мындый унди не деп айдарын мен ол до тушта билбегем, эмди де билбей жадым: оны угуп брааткан кижини бактыртып, база кожончынын бойын ок чылап, өскө кижини бклөөртип турар арга, байла, жагыс ла онын өзөгинен чыккан унде эмес, база өскө неде де бар болор. Кижинин сырагай ла жажытту санааларын өзөгинен бери коскорылып чыгар кучти ол, Данияр, кайдан, кемнен алган? Мен эмдиге жетире оны ондоп болбой, кайкап жүредим.

Мен бир де кичинек ойгө болзо, Даниярдын кожонгын тиргизип, шак ла анайда кожондойтон аргалу болзом! Онын кожонгында сөстөр ас, жокко жуук болгон. Кожонгнын, сөс жок кожонгнын одуни куузи кижинин эт-жүрегине одуп, өзөк-буурын жымжадып ийген. Мынаг озо до, мынын кийининде де мен андый кожонг, андый ээлгир куу качан да укпагам. Ол кожонгнын музыказынын куузи (мелодиязы) кыргыз та, казах та кожонгго түнгей эмес болгон. Же андый да болзо, анда казах та, кыргыз та кожонгнын эклини, шыгырты бар болгон. Даниярдын унинин куузинен

эки карындаштык албатылардын кожондорунунг эн ле артык, эн ле кайкамчылу экпининин ургүлжиге узулбес куулгазыны угулган. Ол туулардын ла кырлардын кожоны, олардын кайкамчылу шыгырты болгоны жарт. Кыргыс туулардын жылым таштарынын шыгырты болуп, Даниярдын кожоны көдүрилп, бийик-бийик учкан. Кезикте элбек казах чөл чилеп, учы-куйузы жок чөйиле берген. Эх, кандый үн, кандый кожонг!..

Мен оны тындап, «Көрзөнг, Данияр кандый, оны мындый деп кем бодогон!» — деп, бойымда кайкагам.

Бис элбек чөлдө такталып калган жолго чыгып алдыс. Даниярдын кожонынын куузи чөлдиг үстүне жайылып, кандый да ээлгир ле жагыдан жагы, кайкамчылу болуп угулат. Бу кандый бай, кандый жүзүн-башка коо үндү кижиг! Бу мыныла бүгүн не боло берди не? Ол канча күндерге улай бойынын оморкойтонын, бойынын куузин чыгара айдатан күнди сакып жүргендий..

Бойынын саяг башка унчукпас кылык-жаныла, ол улусты кайкадып, улуска шооттыртып жүргенинин шылтагы кенетийин меге жартала берди: ол бойынын көксинде унчукпазынан алып жүрген амадуларынан, жагыс-кандык жүрүмге жагжыгып, оны суугенинен улам бу кижиг андый болгон эмтир. Ненин учун ол энирлер сайын Каруулчык деп болчоктын үстүне жагыска чыгып отураын сууйтенин, ненин учун суунун жадаына жагыска конуп турганын, ненин учун өскө

улустын кулагына угулбай турган табышты, кууни тындап сананганын, нениг учун кезикте онын кабактары кодурилип, костори неме коруп ийгендий курчип чыпатынын жангы ла билип алдым, жангы ла... Бу тын сууген, изу сууштинг олжозына алдыртып, кучактаткан кижиге эмтир! Жок, бу кижиге кандый да окко кижини сууген эмес. Онын суужиге окко, кандый да жангы сууш. Онын бу кайкамчылы, жангы суужиге журумге ле торол жерине берилген, журумге ле торол жерине... Ол бойынын суужин бойында жажырган, бойынын музыкасында. Ол жангыс ла оныла жургени жарт. Эш-неме ондобос, эш-немеде кууни жок кижиге кандый да жилбулу, кандый да одуни унду болзо, качан да мынайда кожондоп болбос эди.

Онын кожонго калганчы жынгырты очуп, жоголып калгандый боло берерде, онын жангы, тебулу ийдези уйуктап жаткан чолди ойгозып ийгендий болды. Терен уйкудан жангы ла ойгонып келген чол ого таныш ла эрке кожонго калганчы суунип, тындап жаткандый. Быжып калган, удабас кезерин сакып турган аш араай шуулап, толкузы элбеде жайылып бойы-бойлорына тийжип, шымыражат. Кайдан да, айламастын тубинен келип жаткан таннын ап-апагаш колоткози жалаңды кечире журурет. Эски теерменнин куйунында шакпырап оккон теректердин шылырты ла шуузы угулат. Суунын ол жанындагы станда суркурап куйген оттордын калганчы чедиргендерге очуп жоголгылап браадыры. Кем де колоткочилеп, табыш жогынан жаратты жакалай кору-

нип-көрүнбей журт жаар элбендеп браадаг. Онон биске удур соккон салкын яблонянын тату, чечектеп јаткан кукурузанын јеңи да сааган сүтке јүзүндөш јыдын да кургап јаткан өтөктің јылу да кычкыл јыдын учурып келди.

Эбресе ончо немелерди ундып, Данияр узак кожондогон. Август айдың тымык түни оның кожонун тынбай да тындап турган. Бу кайкамчылу табышты бузуп ийерден коркып турган чылап, керек десе: аттар да јерде јоругын араайладып, тындадангылап браатты.

Кожонның сыраңай да тыгып, куулеп келген јери орто, Данияр кенетийин оны үзе согуп: «Чу-у» — деп кыйгырып, аттарын ичкери јелдиртти. Мен Жамийланы база оның кийининен «тап» эдер болор деп бодойло, бойым база белетенип аларымда, јенем кыймык та этпей, ол ло бойы јортып браатты. Ол бажын јардына тыртыта салып алала, барып јаткан бойы эмди де Даниярдың кожонуның кейде илинип калган торгузын тындап отургандый, кыймыктанбайт. Данияр бистен озолоп сала берген. Бис айылыска јууктап келгенче, бойы-бойыстан бир де эрмек сурашпадыс. Айла, эрмектежерге керек те јок болгон. Сөс лө санаган санаанды, өкпөөргөнниңди учураган ла өйдө качан да чыгара айдып болбозың.

Бу ла күннен ала бистинг јүрүмисте не де кубула түшкендий билдирген. Мының ла кийининде мен јаантайын да кандый да јак-

шы куунзеген неме болор деп сакып жүредим. Таң алдында идиргенге келип, ашты коштоп алала, күнүн сайын чылап ок станцияга келдис. Онын кийининде, мынанг капшаай ла атанып, жолой Даниярдын кожонун угарга мендеп туратаныс. Онын уни жаантайын ла менин көксимде жаңыланып тургандый бодолот. Ол үн, ол кожон менен качан да ыргал болбой, кетеп жүрет. Ол кожоннын өдунн куузин сананганча, мен таң алдында туруп, чалынду өлөңди серпе базып, тужап койгон аттарыма баратам. Бу ойдө күн десе күлүмзиренип, кырлардын ары жанынан меге удурачыгып келетен. Ол кожоннын куузин алтын мажакту аштыг жымжак шылырты меге үргүлжиге ле өске алындырылар болды. Кулагымда шыгыраган салкыннан, элбек чөлдиг үстүле бийикте жаңыскан айланган шонкордын шунжына — эбиреде, менин ончо ло көрүп ле угуп турган немелеримнен, Даниярдын кайкамчылу кожонунун музыказы угулар болды.

Эгирде, качан бис капчал өзөктинг ичиле келип жатканыста, мен кандый да өскө, ыраак ла солун жерле барып жатканымдый билдиретен. Мен көзимди жумуп алала, Даниярдын кожонун тыгдап клееткөмде, менин алдыма ол жаштаң ала тгныш, кайкамчылу кеберлү көрүнип келетен: кезик учуралда кочкун улустын үстүле турналардый бир уур жаскы, эрке күнге ынаартып калган булуттардын айдалып браатканы, өмезе жерди тондолтып, киштежип туруп, жайгы одорлорго чыгып брааткан жылкы малдын тибирти, олардын

быыраш жал-куйрукту кулундарынын көрүм-жилү текшилешип манташканы ла суркураган көстөри алдыма журала беретен. Мен көзимди жумуп, Даниярдын кожонын тындагамда, кайула чубажып, табынча баргылап жаткан күйлөр, эмезе кайна-таштаг чурал, кайнап тушкен ап-апагаш көбүктү суунын чакпыны көзимди кылбыктырып тургандый бодолотон эди. Мен көзимди жумуп, Даниярдын кожонын тындагамда, анда, чөлдөгү суунын ол жанында чий, кубакай өлөңдөрдүн ортозына жажынып брааткан күн, ол кыссылтым күндү жаба једип тудуп аларга мендеген чилеп, мантаткан таг атту кижиле — ыраакта-ыраакта элейтип брааткандый болотон. Учылучын-да ол кижиле база, күн чилеп ок, узун өлөңдөрдүн ортозына ла энгирдин бүрүнкийине жажынып, көрүнбей баратан.

* * *

Элбек суунын ол жанында учылкуйузы көрүнбөс казах чөл. Ол бистин кырларды эки жанына ниде салып, кандый да ээн көрүнүп јадат...

Ол јуу башталган, кижинин санаазынан качган да чыкпас јылда, бу чөлдө оттор күйгилеп, түймөп кыймыраган аттардын тибирти баштап ла тоозын-тобракты көдүргени ундылбайт. Черүге нийерге талдап алган аттарга минген улустыг кере-чөйө мантадыжы эмди де иле көрүнөт. Карайлаган атка минип алган малчы казах учуртып келеле, суу ол жанынан мынайда кыйгырган эди:

— Кыргызстар, аттарыгарга минигер, өштүлер бистинг ороонго табару эткен!

Ол мынайда жарлап ийеле, көдүрилген тоозыннынг шуурганы ла изүге ородып, ойто ары сурт эдип калган.

Чөл силкинип, ончо улусты түймедип ийерде, туулардаг ла өзөктөрдөн бистинг улустар тўжуп, баштапкы атту полкторын төзөгилеп, соок кеберин тартынып, атанган эди. Ол тушта мундар тоолу үзенилердинг бойы-бойлоурына согулышканы угулган. Мундар тоолу жиит эрлер чөл жаар алдында элбиреп брааткан кызыл мганыдаг көс албай, ичкери жүткүгөндөр. Кийининде, ума жок көп аттардын туйгактарынынг тибиртиненг кенетийин чочыган жерде, ол түймеенге көдүрилген тоозынтобрактыг ортозында, келиндердинг ле адаэнелердинг комудалы ла коронду ыйы угулып арткан:

— Кеен чөлистинг алкыш-бийаны слерге жеткей! Бистинг ээлү баатыр Манастынг ийдекүчи слерге болушкай!

Бу жууга, бу чакка атанган улустынг жангыс ла изи, соок изи артып калды...

... Даниярдынг кожончынаг телекейдинг, бистинг жеен жеристинг жаражыла ол коркушту өйлөрдинг тибирти угулып келет. Ол мындый немеге кайдаг үренип алган, мындый, кижининг эт-жүреги сыстаар унге ол канайып јединген? Кем узак-узак жылдарга бойынынг чыккан-өскөн јерин сананып эриккен, кем бойынынг сүүжи учун көп шыра көргөн — жангыс ла ол мынайда сүүп билер деп, мен јап-

јарт билип алдым. Качан ол кожондогондо, онын бойын, бу чөллө, бу јерле азып-гозуп јурген кичинек уулчакты мен эске алынадым. Айса болзо, ол тушта Даниярдын көксинен бойынын төрөли, бойынын јери керегинде бу кайкамчылу кожон табылып чыккан? Эмезе, качан ол отту јуунун канду јолыла базып, көп шыраны ла кыйынды көргөн өйдө бу кожон табылган?

Даниярдын кожонун угуп, мен бу јердин үстүнө көңкөрө јадып, оны кижн мынайда сууп ле энезинип турганы учун кучактай алып, окшоп, окшоп саларга жуунзейтем. Бу ла тушта менин өзөгимде баштап ла кандый да јангы неме табылып келгенин сескем. Ол не, кандый куун болгонын ол тушта чокум ондоп болбогом. Је ол кижиден башка айрылбас, качан да айрылбас, јангы ийде-куч болгоны јарт. Оны јангыс ла бойына эмес, ончо улуска јартап, өзөгине, өкпө-јүрегине јетире көргүзип берер керек. Телекейди ле јүрүмди јангыс ла бойы ондоп алар эмес, бойынын көргөнин, бойынын билгенин, бистин јеристин жеенин, онын јаражын, седегин улуска шак ла бу Данияр чылап айдып берерге үренер керек. Мен ол тушта нени эдерин, нени айдарын билбей турганымнан ла суунгенимнен улам, узак-узак туйуксынып, шыралагам. Је канайдар, ол тушта, ол ажыра бойымнын куунимди, санаамды көргүзерин билбегем.

Мен јаштан ала јураарын суујтен болгом. Ол тушта бичиктердеги јуруктардан көрүп

журагамда, балдар сүрекей-сүрекей чокум, түңей болуптыр дежетен. Бойымнын жураганымды стенгазетке саларга экелгемде, үредучилер мени база мактагылап туратан. Онон, качан жуу башталган кийининде, акаларым ончолоры черүге атана берген. Мен үредүни, школды артыргызып, бойыма ок жажыт уулдар чылап, колхозто иштеп баштагам. Бу өйдө мен журайтан кисть ле будуктар керегинде чек ундып, качан бир оморды эске алынып, ойто аларым деп бодобогом. Ле Даниярдын кожоны менин уйуктап калган санаа-куунимди катап ойгоскон. Онын ла кийининде, канча күндерге улай түш јеримде немедий жүргем. Телекейди, бу бистинг јерди. јангы ла көрүп ийгендий кайкап ла сонуркап көрөр болдым.

Жамийла... Жамийла кенетийин кандый саг башка болуп кубулган дейзигер! Ол тилгерек, омок Жамийла табыш јок жүрер болды. Жамийла јаантайын ла нени де терең санаанып, учына чыгып аларга жүргендий боло берген.

Кандый да суунчилу амадунын билдирер-билдирбес кулумзиренижи онын эриндеринде азып жүрди. Жамийла кандый да јакшы немеге туйка суунип жүргени билдирет. Ол суунчизи керегинде онын бойынын өскө кемде билбес. Кезикте јардына ашту таарды салып, ары да, бери де базарынан аяап тургандый турат. Бу өйдө оны көрүп турзан онын алдында буудак болуп кайа-таштаг чурап түшкен чакпынду суу јаткан немедий

бодолор. Ол Даниярга кэстинг-кэскэ тушта-жарынаг жаантайын ла качып турар болды.

Бир катап Жамийла идиргенге келеле, Даниярга мынайда айткан:

— Сен бойынның гимнастерканды уштып беретен болзог, мен јунуп койор эдим..

Оның ју сурагынан узакка туйукталып, кыйналган комудалду ба, шыралу ба јн угулган.

Даниярдың гимнастерказын сууга апарып јунала, кургадарга јалгга јайып, бойы оның јанына отурып атала, чамчаныг чырчыйып јуурылган јерлерин алақандарыла түзеде сыймап, узак-узак отурган. Чамчаныг эки јарды куннинг чогына саргарып ла јукарып келганын көрүп, бажын ненниг де учун јайкап, катап ла оны алақандарыла кунукчылду, араай сыймай берген.

Бу өйлөргө јетире Жамийла, алдындагызы чылап, бир де каткырбай, көстөрин суркурада көрбөй јүрген. Је бир катап люцерна өлон обоологылап турган кыстар, келиндер де фронттон бурылган јииттер бистинг аш арутап турган идиргенисти табарып өткөндөр.

— Эй, байлар, буудайдың калажын јангыслер јийтенигер бе, бисти база күндүлегер! Оног башка суудан төгүп ийерис — деп, јииттер кокурлагылап, биске удур ајрууштарын туткан.

— Бисти ајрууштарыгарла коркыдып болбос эмейигер! — деп, Жамийла, алдындагызы чылап ок, омок каткырды. — Кыстарды ла келиндерди күндүлеер немени табарым ла.

Je слер, јниттер, бойлорыгар бедренип көрө-
төн туругар!

— Андый болзо, бис слерди сууга чоңур-
гилеп ийерис!

Мында ла уулдардын ла кыстардын тал-
табыжы тыгып, бойы-бойлорын суу јаар ий-
де салыжып баштадылар.

— Бот, шак знайда тут, экел! — деп, он-
чолорынаг тыг Жамийла кыйгырып, оны ту-
дарга арадап келгендердин ортозынаг эптү
өдө конот.

База саг ла башка неме. Камык келин-кеч-
киндердин ортозынаг јниттер јангыс ла Жа-
мийланы көрүп ийген чилеп, кажызы ла оны
гударга кичеенгилеп, кийиннинен јүгүрет.
Анайып сүрүшкилеп турала, уч уул Жамий-
ланын јолын туй кезип, туткылап алала, суу-
нынг јарадына экелдилер.

— Окшо бисти! Окшобос болзон, суу јаар
мергедеп ийерис!

— А-а, окшобой турун ба, айса, мергедеп
ийели, уулар!

Жамийла тырландап, тепкиленип, бажын
кайра салып, каткы ортозынаг уни чыгып-
чыкпай, үуре-јелелерин болушка кычыргат. Је
олоры ач-амырынаг аскылап, сууда агып
брааткан платгарын туткылап аларга, јараг-
ты јакалай јүгүрүжет. Јниттер бу өйдө јир
каткыла, Жамийланы суу јаар «мач» этире
чачып ийерде, күмүштиј чапкын мызылда-
жып, јүс башка чачылыжа берди. Суудан
Жамийла чыгып келерде, чачы өдүп ле шуу-
кайып калыптыр. Је андый да болзо, ол азый-

дагызынан жараш деп көрүндү. Сыйсадаг
көктөгөн платьези сууга көбөтө, онын эди-
канына чыт этире жапшынып каларда, жаш
келининг коо сыны, боп-болчок эмчектери
агылу көрүнип турганын ол бойы сеопей, жа-
ныс ла көөжигенче каткырып турат. Жамий-
ланын жинт ле кеберкек жүзиндеги тамчылар
күнге суркуражып, мөлтүрегилейт.

— Окшо дейдис, окшо! — деп, Жамийла-
ны жинттер бура да бастыртпай турды-
лар. Жамийла оларды окшоп, эркеледеечи
болуп, кокурлап жатканча, уулдар оны катап
ла суу жаар «бурт» чачкылап ийди. Же ол суу-
дан чыгып келеле, уур, улуш чачту бажын
эки жарын ортозына салып, катап ла каткы-
рып турат.

Идиргенде иштегилеп тургандар жашоо кү-
римнинг мындый кокур-ойынын көрүп, оңчо-
лоры суунчулау болгылай берди. Аш собы-
рып турган каргандар да бойлорынын кү-
ректерин чачкылап, жашкайактыгылап калган
көстөрүн арлагылайт. Чүрчө ле аразына жал-
бырт эткен суунчиден улам, каргандардын
бороргылап калган жүстеринде ырыстын оды-
чактары билдире түшти. Мен ле буурым көө-
жигенче каткырып алдым. Айла, бу өйдө ал-
дындагы чылап жинттерге жекем учун ачына-
танымды да ол аразына ундып ийтирим.

Жаныс ла каткырбай турган кижини Данияр
болгон. Онын унчукпай турганын билбес жа-
нына мен көрүп ийеле, бойум база соой
түштим. Ол буттарын талтайтып алган, идир-

генинн жаказында жаңыскан турды. Ол эмди ле турган јеринен секирип барала, јииттердин ортозынан Жамийланы блаап аларга јазанып алгандый деп меге көрүнди. Данияр Жамийланы кандый да кунукчылду ла кайкамчылу көрүшле ајыктап турды. Онын көрүжинде јүректинг сызы, бу ла ок өйдө сууничи билдирген. Чын, онын ырызы, онын шыразы Жамийланын жаражында болгон. Жамийланы јииттер кажызы ла бойына јууктада тартып: «окшо, окшо!» деп ченегенин ол көрүп чыдашпай, бажын тунгзуйтип, мыны көргөнчө көрбөйин деп, сала берерге де турза, је барбай да, кыймыктанбай да турды.

Каткы аразында Жамийла Даниярды база көрүп ийеле, јаагы сына берген чилеп, тургуза ла каткызын токтодып, унчукпай барды.

— Је, јуулиш, ойнош јеткен, болор! — деп, кенетийин Жамийла өскө, соок үндеди.

Јииттердинг бирүзи токтобой, оны база каттап кучактай алайын деезде, Жамийла «Сеге мен не?! Болор дедим ине!» — деп оны ийде салды. Онон ол бажын чүмдү көдүрип, Даниярға туйказынан бурулу көрүп салала, улүш платъезин кургада сыгып аларга јыраалардын ортозы јаар јүгүрди.

Данияр ла Жамийланын шак мындый каран-туйук кылыктары меге эмдиге ле јарт эмес. Је јартын айдар болзо, мен олор экү керегинде нени-нени сананарынан јалтанып туратам. Жамийла Даниярға тушташпаска бойы ла өнөтийин кыйналып, онон улам бойы ок кунугып јүргенин сезип ийгемде, ненин

де учун меге эп жок то, коронду да болотон эди. Ары ла ол азыйты чылап Даниярды шоодып, ого каткырып жүрген болзо, меге чик жок артык! Же качан бис аш тартып жүреле, тунде жанып клеедип, Даниярдын кожонун уккамда, мени кандый да аңызы жок суунчи кучактап алатан. Бу ла ок ойдо мен олор эку учун нениг де учун суунип туратам.

Капчалды одуп, чөлгө чыккан кийининде, Жамийла абразынан түжүп, жойу базатан. Мен база түжүп алатам. Жолдын жаказыла жойу базып браадып, кожонды тындаары кандый жакшы! Отурганынаг чик жок артык! Озо баштап, бистин кажыбыс ла бойынын абразынын жанында базып браадатан. Же онын кийининде десе, кажы ла алтам сайын Даниярга жууктажып клееткенисти бойыс та сеспей калатаныс. Кандый да кижин көзине көрүнбес куч бисти онын жанына јединип келетен. Карангуйда онын јузун, онын көрүжин лаптап ајыктап алар куунинг келер. Бу чып ла чын эмеш пе: ол ло бир унчукпас, туйук Данияр мынайда кожондоп браады эмеш пе?

Жамийла онын кожонун угуп, өкпөөргөнненин ле ого бактыртканынаг улам, Даниярдын јардын тайанып па, онын каарызынаг јомой тудуп па аларга, колдорун араайын ичкери сунганын мен јаантайын көрүп клеедетем. Же Жамийланын колдорун сеспей, ол кайдаар да сөгн өрө, ыраак-ыраак көрүп алган, билдирер-билдирбестег јайканып, базып браадатан. Бу ойдо Жамийланын колдоры сынык неме чилеп, куун-куч јогынаг јабжал,

абранын уламазынан келип гудатан эди. Жамийла абрага тийип ийеле, чочый берген чилеп, сертес эдип, колын капшаай ла бойына жаба тартып, тура тўжетен. Ол жолдын ортозында жагыскан, кунукчылду карарып, алдында барып жаткан Даниярдын кийининен узак-узак аўыктап, кайкап турала, катап ла ичкерн базатан.

Кезикте жегем ле мен кижн јарт сезип болбос кандый да бир куулгазынга ол јолоткондый јўретенис. Айса болзо, туку ла качан ол куулпазын, ол кижиге билдирбес куун-тапбистинг өзөгиске шингип калган болгон? Эмди дезе, онын кайнап, коскорылып чыгатын ойи јеткен?

Иштеп јургенде, Жамийла бойыннн бу санаазын эмеш ундып, токунай беретен. Је кезик учуралдарда бис каа-јаа амырап, идиргенде экүден экү артып калган ойдо, жегем эдер-тудар немезин таппай баратын эди. Ол мындый айалгага тутуртканда, анда аш собырып тургандардын јанына келип, олорго болужып, күрекле ашты бийик-бийик чачып ийеле, ойто күрегин таштап, обоолоп койгон саламдар јаар јўре беретен. Анда барып, обооннн колоткөзине бир ле эмеш отурып јуреле, бойыннн жагысканынан коркып турган чылап, кыйгыратан:

—Берн кел, кичинек бала!

Јегем меге ичине бадырып болбой јурген санаазын эмезе ого амыр бербей турган јаан кайкалды эмди ле айдатын туру деп, јаантайын ла оакып јўретем. Је ол нени де айтпай-

тан. Менин бажымды ол унчугуш жогынап тизезине салып алала, атрайышкан чачымды ла жүзимди тыркырап турган колдорынын жылу алакандарыла эрке сыймап, бойы кайдаар да, ырада көрүп отуратан эмей. Мен жеңемнин чырайын алдынап өрө аяктап жадатам. Онын неден де чочып тургандый кунукчылду будүминен мен бойымнын кеберимди танып ийгенимдиди болотон. Онын өзөгинде база не де сыстап, не де жуулып быжала, эмди онон коскорылып чыгарга албаданып тургандый билдирет. Ол туйукталган немеден жеңем бойы коркып тургандый... Ол бойынын сууп турганы керегинде туйукталып шыралабай, чыгара айдарга да, бу ла ок ойдо бойынын шыркказын кемге де айтпай, көмө базарга да турган арлык-берлиги иле билдирет. Анайда ок жеңем Даниярды сүүзип деп, мен куунзеп те, куунзебей де кинчектенип кыйналатам. Чын санаанза, ол менин ада-энелеримнин келди, агамнын уйи ине!

Менин кур-көксимди одуп, жүрегиме мынайда шымыраган шуултелер жаан да узак болбойтон. Оны мен ундып койорго кичеенип жүретем. Яш баланын эриндери чилеп, Жамийланын билдирер-билдирбестен ачылып калган эриндерин, кирбиктеринде суркураган жаштар илинип калган көстөрүн көрүп жадары меге неден де артык болгон. Ол кандый жакшы, кандый жараш болгон эди! Онын толү жүзияде кандый жарык, кандый бийик амаду билдирет! Ол тушта мен мыны ончозын жеңгыс ла жарашсынып туратам, өскө нени де

оңдоп болбойтом. Чынын айдар болзо, мен эмди де бойыма мынайда сурак берип жүредим: сууш, суүйтени — ол сыраңгай ла журукчы, эмезе поэт бойынын жаңы произведениезин бичнир тужундагыдый бийик, өкпөөргөн жаан куунине, айса болзо, түгей? Жамийланын бу айалгазын көрүп жүреле, мен чөл жаар жүгурип барала, жерди ле тегернин томылта кыйгырып, бу кижн жартап болбос чочыдуны, бу оңдоорго күч суунчини канайып жартап алар деп, сураар кууним келетен. Же бир катап мен бу жарты жок сурактын аайына чыгып, каруузын таап алдым ошкош.

Бис станцияга аш тартып жүреле, күнүн сайын чылап ок, онон келип жатканыс. Койу түн түжүп келерде, уур-уур жылдыстар тегерини теже сайып, мызылдашкылап турган. Уйуктай берген чөлди Даниярдын кожонгы ойгозып, караңгуйга бастырган жымжак тымыкка ыраак-ыраак учуп, анда жаңылгазы шыгырап калатан. Бис Жамийлала кожо Даниярдын кийининен базып браатканыс.

Даниярла бүгүн не боло берди не? Онын кожонгынын куузинде канча кирелу эрке, кижининг өзөк-тамырына өткөдний кунуктын жаңгыскандыгы бар болгон. Бу кожонгды тындап браатсан, ого килеп, шыралу кунукканына көстөйг эмди ле тоолонуп түжерге турган жаш тыныжынды бууй тартып турар.

Жамийла, жер тыныжын тындап брааткан чылап, бажын бир келтейине жантайта салып, бричкадан тайзанып алган базып браатты. Даниярдын уни бийиктеп, катап ла бийик-

теп браадарда, Жамийла кенетийин бажын седег кодуруп, бричкага секирип чыгале, оныла коштой отурып алган. Женем колдорун тожине жаба тудуп, тыс та этпей отурат. Мен олорло коштой базып брааткам. Кезикте эмеш озо жүгүрип барала, ол акүниг жергелей отурганын ыраагынаг лаптап көрөтөм. Жанында Жамийла отурганын сеспей тургандый Данияр кожондоп брааткан. Женемниг колдоры кандый да тын жок неме чилеп, тожинен араай туже жылбырай бергенин ле Даниярга жапшынып, бажын оныг жардына чебер салып алганын мен көрүп ийдим. Бу тушта Даниярдын уни билдирер-билдирбес жабызап жүреле, сайгалап брааткан атты камчылап ийгенде, канайда тап эдетен эди, шак анайда ойто ло кодурилтип, жагы ийде-кучле жыгырай берди. Ол эмди сууш керегинде кожондойт!

Мен коркушту өкпөөрип чыккам. Чөл силкинип, чечектей бергендий билдирди. Кожоннын куузи карангуйды ырада ийдип апарарда, бу элбек чөллө баргылап жаткан эки кижиге меге иле көрүне берди. А олор дезе, мен мында качан да болбогон чылап, мени сескилебейт. Олор ак-жарыкта ончо немелерди ундып, кожоннын тебүзи аайынча ары-бери жайкангылаарда, мен оны көрүп браадым. Олор бойлорына түгөй эмес болгон, мен олорды бу өйдө танып болбой клееттим. Андый да болзо, бу барып жаткан кижиге ол ло бир солдаттан кийип келген, эскизи једин брааткан гимнастеркалу Данияр болгон, је

онын көстөри суркурап, карануйдакүйүп турган. Онын бирузи менин топ, joboш Жамийлам болгон. Ол көстөринин жажы мөлтүрөп, Даниярдын жардына жапшынып алган барып жаткан. Же озор кандый да жагы ырыска жединген жагы улус деп көрүнөт. Жок, чындапта, бу ырыс эмей, оскө не? Көрсөгөр дө, Данияр бойынын кайкамчылу унин бүткулунче ого, Жамийлага берип койгон, ол жагыс ла жедем учун, ол керегинде кожондоп браадыры.

Данияр кожондоп ло ийгенде, менин санаа-кууним саг башка, кижин ондоп болбос боло беретен жок по? Эмди катап база ла анайда бердим. Бу саг башка, жарты жок куунимнин аайына мен кенетийин ле чыгып, мынаг ары нени эдетенимди ондоп алдым. Мен ол санаа-куунимди журукка салар, жураар учурлу.

Мындый санаа меге эбелип келерде, акту бойымнын бу шуултемнен жалтана бердим. Же жалтаныштаг куунзеген амадуум ийделу болгон. Мен озор экунн бу ла мындый ырысту-ырысту этире жураарым! Шак ла мынайда, бу ла баргылап жатканы чылап, журабазам болзын! Акыр, мен анайда журап болгойым не? Мынайда сананып, суунгенимнен ле коркыганымнан улам, бастыра бойым жымырай бердим. Бу ла кууниме мелиреп, эзирип браагтым. Жемирип, кемирип туруп бүдүрерге турган менин амадуум канча кирелу уурлар экелерин жакшы билбей турганым учун, ол тушта база сүрекей ырысту болгом. Кандый көслө, кандый санаала Данияр ак-жарыкты,

жерди көрөт, андый көслө ончо немени көрөр деп мен бойыма айдынгам. Даниярдыг кожоңынын куузин мен будукла журап, улуска айдарым. Менин журугымда кырлар, чөлдөр, улустар, өлөңдөр, булуттар, суулар түйей ле база болор. Керек дезе, мен ол тушта мынайда санангам: «Ол андый будукти мен кайдан алгайым не? Школдон сураза, бербес: олордын бойына будук керек болор!» Ончо керек жаңыс ла будукта болгон чылап, кижинеге ле туйуксынатан туру не?

Даниярдыг кожоңы сакубаган жанынан токтой түшти. Не дезе, Жамийла оны кенейте кучактай алып, оноң ойто ло кайра чарчалып, анча-мынча өйгө коркый бергендин тым отура берди. Оноң тура жүгүргөн бойынча, абрадаң жерге секирип ийди. Данияр чала алаатып турала, боожолорды кайра тартарда, аттар тургулай берди. Жамийла жолдын кырында кайра көрүп алган турды. Оноң ол бажын кенейте кайра чачып, эмди ле ыйлап ийгедий жашкайактып калган көстөриле Данияр жаар көрүп айтты:

— Же мененг нени көрүп ийдин? — оноң база эмеш унчукпай турала, кату кожуп ийди: — Мени айкапбай, ары жорт! — Мынайда айдала, бойынын бричказы жаар басты. — А сен нени ширтеп турун! — деп, меге күзүрт этти. — Боожолорунды тут, жорт! Эх, мындый немелерле кожо жүрерге корондузын!

«Бу канайда берди?» — деп, мен нени ондобой, желдиртип браадала, санандым. Айла, мында табышкакка бодоп табар да неме

жок болбозын ба: оның акту бойынын өбөгөнн эзен, кайда да, анда, Саратов городтыг госпиталинде эмденип јат. Көөркийге сананарга күч эмей база... Је мен нени де, не де керегинде сананар күүним келбей барды. Мен Жамийлага ла бойыма ачынып клееттим. Даниярдын база кожондобозын, оның үнин ойто укпазымды билген болзом, айса болзо, Жамийлага ачынып, көрөр күүним чыга берер эди.

Арыганыма сөөк-тайагым, эди-каным сыстажып, једер јерге жапшаай једип, саламга көмүле берерге мендеп брааттым. Сайгалагылап брааткан аттардын белдери карануйда элбендежет. Бричка кату јолго аайы-бажы јок тондолордо, арып калган кижинин көжүн колдорынан боожо ычкындырылып турат.

Идиргенге једип, јүк ле арайдан аттардын комуттарын уштыйла, бричканын алды јаар «бурт» таштап ийдим. Бойым саламга јеткелек ле бойынча, јыгыла бердим. Данияр де, аттарды кабыруга бойы алып барды.

Эртен тура менин күүним јарып, суунип калган туруп келдим. Мен Жамийланы ла Даниярды јураарым! Мен көзимди јумуп ийеримде, Жамийла ла Данияр менин јуругымда кандый болотоны јап-јарт көрүнип келет. Эмди ле јурукчынын кистьтин ле будукты колго алзан, ончозы бойы јурала бергенди.

Мен суунын јарадына југурип барала, анда јунунып алып, тужап койгон аттарыма мендедим. Серүүн, чалынду өлөн кижинин

өдүк жок, жыланаш будына тийип, сабалат. Какшайла чийүленип жарылгылап калган чончойымды ачыдып та турза, меге сүрекей жилбүлү болуп турды. Мен сыр жүгүрүккө барып жадала, эбресе не болуп турганын көрүп темдектейдим. Күн кырлардын ары жанынан атпактанып, олардын сынына чыгып клеетти. Кем де үренип таштап ийерде, суактын жарадынан өзүп келген күнжузук күнге удур кеределет. От өлөңдөр ого жол бербесте, көмө базып аларга арадап, курчап та алган болзо, же күнжузук ологто жай бербей, тегерик сары бажындагы жалбырактарыла күнниң чогуу бойына тартып, тастайыжала, бойы-бойлорына чыт эдижип калган үренип азырап турды. Суактын кечүзүндө абраның колесолору бадалган чичкечек исле, шылбаартып калган суучак туулип, тыйрыгып барган жадат. Мынаар ол өскүлөп турган кыскалым баргаалар ортолук чылап, тегерийип, бойының кычкыл жыдып жайылткылап тургулайт. Мен төрөл жеримге жүгүрүп браадарымда, үстүмдө, чанкыр тегериде карлагаштар жарышкылап, учкулайт. Эх, эртен тура жаңы ла чыгып клееткен күндү, ол акчанкыр тууларды, чалынга бүркөлгөн өлөңдөрдү, мынаар бу суактын жаказында өзүп турган күнжузукту журайтан будук бар болзо!

Мен ойто идиргенге жедип келеримде, байагы жарык, суунчилү күнүм тургуза ла жоголо берди. Жамийла кандый да жураа ла бүрүңкый кеберлү болуп калтыр. Ол, байла, бүгүн түндө уйуктап болбогон: көстөрүнүн жыкпык-

тары тижип, кабактары карануй буркелгилеп калган. Азыйдагы чылап ок, ол меге күлүм-зиренбеген де, эрмек те сурабаган. Же качан бригадир Орозмат идиргенге келип, адынан тужуп жадарда, Жамийла онын жанына базып келеле, эзендешпей де мынайда айткан:

— Абрагарды ары алыгар! Кайдаар ийетен эдигер — ийингер, же жангыс ла станцияга аш тартып барбазым!

— Сен канайда бердин, Жамалтай, айса, сайгак чагып ийди бе! — деп, Орозмат ого эрке унденди.

— Сайгактарга чактыртарга мен бозу эмезим! Меге көп жарамзыбагар! Барар күүним жок деп айттым ине, өскө не керек!

Орозматтың күлүмзиренижи тургуза ла жо-голо берди.

— Сенин табына салдырар кижин жок! Станцияга ашты тарткан да, тартарың да! Оскө кандый да эрмек болбос учурлу!—деп, ербанып, тайагыла жерге согуп, айдат. — Кем-кем сени ачындырткан, жамандаган болзо, айт — тайак онын бажына тийип сынар! Табыш, чугаан болбогон болзо, тенеербей, солдаттар жийтен жалашты тарт! Бойынның өбөгөнүн черүде! — деп, бригадир турган жеринен айлана согуп, секире-секире база берди.

Жамийла айдар сөзүн таппай калала, колындагы камчызының сабын тын-тын тудуп, бойы кызарып калган турды. Бери жанында, кайра көрүп алала, комуттын төш-буузын тын-гыда тартып жаткан Даниярды кестин кырыла көрүп, Жамийла туйказынан уур ушкүрди.

Данияр жагы ла болгон куучынды ончозын уккан. Жамийте, «не болзо, ол болзын» дегендий, бойынын абразы жаар басты.

Ол кун бис айылыска алдындагызынан эрте једип келдис. Данияр барып та, келип те јадала, атгарга тыныш та алындырбай мантаткан. Жамийла кере ле тужуне кыгыс эдил унчукпай, бурунгий журген. Менин алдымда кечеги ле чечектеп јаткан, чорчок јериндегидий чолдин ордына, карара куйуп калган чол јадарда, бутпей, ол эмес болор деп сананып клееттим. Кече ол сырагай ла мындый эмес, башка болгон. Менин санаа-шуултемди кубултып коскоргон кечеги чолдин кебери сагыжымнан чек чыкпайт. Јурумнин бир кандый да кайкамчылу јаражы менин коксиме кирип, јурегиме шигип калгандый билдирет. Кандый да айалгада болзом, оны сананып ийгемде, јурегим ойто ло куйуп, оклоорин чыпат. Кече келип јадарыста, Жамийла ла Даниярдын жагыс абрада јергелей отурганы козимди јумуп ла ийгемде, алдыма корунип, ол кожоннын куузи угулып келет. Аш бескелеп турган кижиден бир лист ак чаазынды ол корбос аразында кармај согуп ла алган сонгында, менин санаам эмеш токунай берген эди. Коксимде ийктелип, торт ло амыр бербей турган јуректи токтодорго, мен тузде, он јок этире јандап койгон агаш курактин бажына байагы бир лист ак чаазынды салып алдым.

Азыйда мени адам эн ле баштап атка јагыскан миндирип, «Аллах-кудай алкыжын је-

тир!» деген чилеп, чагзынга карандажымды тийдиртип, база анайда айдып, мүргүдим. Баштапкы ла катап карандашла чаазынды чийүлөп, жураарга ченешкеним бу болгон. Же качан менин алдымда јаткан чагзында, Даниярдын кебери билдирер-билдирбес көрүнип келерде, мен ончо немелерди ундып ийдим! Ол август айдын јымжак түнине буркеткен чөл менин чаазыныма чирей тееп, јада берди деп бодогом. Даниярдын кожоңынын өдүни куузи кулагыма угулып, бойы меге јапјарт көрүнип келди. Ол бажын кедейте салып, гимнастерказының төжи ачылып калган отурды, оның јардына Жамийла јапшынып калтыр. Бу менин алдынан бойым жураган баштапкы ла јурук: көрзөгөр дө, мынаар бу — бистин бричкалар, мынаар мынызы дезе, ол эку, ол боожолор јадыры, аттардын сын-аркалары карануйда билдирип-билдирбей элбендеп брааткылайт, оной ары элбек, јайгы чөл дө бийик-бийиктеги боодыр јылдыстар суркуражат.

Мен сүрекей өкпөөрип, јаан көдүригилү журап, эбреде не де болуп јатканын ајаарбай, керекснбей јаткам. Же кемнинг де уни үстүмде кенетийин кимирт эдерде, мен билинип келдим:

— Унчукпас кайткан? Тилиң тартылып, кулагың туй тунуп калган ба?

Мынайда айткан кижн Жамийла болгон. Мен мангаарганымнан ла эп јоксынганымнан улам нени де эдер аайын таппай калала, јурукты јажырып болбой калдым.

— Ашты туку не жерде коштоп койгон. Бис сени бир часка улай бедреп, кыйгырдыс! — деп, Жамийла ачынганына ийиндери тыркырап турды. — Сен мында неши эдип турган? Бу алдыгда јаткан неме не? — деп, ол айдала, јурукты алып көрди. — Гм!..

Мен эп јоксынганыма ла адыркаганыма эмди ле, аргалу болзо, јердин алды јаар кире бергедий болдым. Жамийла јурукты узак узак көрүп турала, кунукчылду көстөриндеги јаштары суркурап, менеіг араай сураган:

— Меге мыны берзеіг, кичине бала... Мен кемге де көргүспей, жереес эдип алып јурейин, — ол оноіг јурукту чаазынды эки катай бүктөй тудала, койынына сугуп алган.

Бис јолго чыгып, идиргеннеіг чик јок ырай да берген болзобус, мен токунап болбой брааттым. Бүгүн менле болгон учурал туш јеримдегі немедий билдирген. Мен бойымның көргөниме туней, сананган куун-санаама туней јурук јурап салгам деп, бойыма бүтпей турдым. Је јурегимниіг тереіг-тереіг өзөгінде, кандый да суунчи куйбурейт. Јок, суунчи эмес, мен бойым оморкоп турдым. Бирузи бирузинеіг јилбулу, кижиниіг өкпө-јурегин јарыдып турар амадулар мениіг бажымды айландырып турды. Мен јүзүн-башка, сүрекей көп јуруктар јураар деп санандым. Айла, ол јуруктарды карандашла эмес, а будукла јураар деп бойымды будумчилейтем. Мындый санааларга бастыртып, бистиніг сүрекей түрген браатканысты керексибей де, сеспей де турдым. Данияр аттарын мантадып, сыр манла

барып жадарда, Жамийла оной сырагай да сондобойт. Жемгем эбресе аыктанып, кандый да бурулу кўлүмзиренишле неге де ичинде сўунип браатты. Андый болзо, ол Данияр ла меге ачынбай турган туру. Айдарда, Даниярды кожондозын деп ол сураза, мойношпой, бугун база кожондоор... Кандый жакшы! деп мен база сўунип брааттым.

Станцияга бис кунунгизиненг чик жок эрте жеттис. Турген женишке терлеп калган аттар тыныжын бадырбай, солуктагылайт. Данияр абрадан тушкен де бойынча, ашту таарларды гажып баштады. Ол та неге мендеп турганын, онын коксинде кандый санаа барын киж кайдан билер? Кыйгырыжып, колесолоры типилдежип, поездтер откөндө, Данияр тура тужуп, олордын кийининенг узак-узак көрүп, нени де терег сананып, уйдежет. Жамийла Даниярдын санаа-сагыжын билип аларга турган чылап, база ол чылап ок, откөн поездтерди уйдежип калат.

— Бу аттын таказы тужуп брааткан, базарда шалтылдап туру. Оны ары кодороло. таштап ийер керек — деп, Жамийла Даниярды кычырды. — Кел болуш!

Данияр келеле, таканы күчтү колдорыла ээй тудуп, аттын туйгагынан айрып аларда, онын жанында турган Жамийла араай унде-нип, онын көзине чике көрди:

— Сен ондозон, айса, чек санаанг чыгып калган ба?.. Ак-жарыктын устунде жангыс мер өмезим ине, билсен?!

Данияр бир де эрмек айтпай, туура көрди.

— Меге де сананарга жеңил болор деп пе?
— Жамийла уур тыныжыла кожо, бу сөстөр-
ди чыгара айтты.

Даниярдын кабактары, учарга талбынымп чыккан куш чылап, кодуриле берди. Сууш ле кунукчыл толгон көстөриле ол Жамийланы аяктап, нени де айдып ийди. Ол сүрекей араай, айтпай да, шымыранып ийген. Мен онын эрмегин укпай калдым. Онын кийининде ол турген айлана соккон бойынча, бричканын жаны жаар басты. Онын будуминен неге де каран сүүнип турганы билдирди. Ол базып клееделе, та нени де огнанып, аттыг туйгагынан жагы ла кодорып алган таканы сыймайт. Мен тууразынан көрүп турала, чат ла кайкадым: Жамийлага ол нени, кандый эрмек айдарда, токунай берди не?.. Айла, «Меге де сананарга жеңил болор деп пе?» — деп, Жамийла уур тынарда, бого до токунал кайдег келзин?..

Бис экелген кожысты табыштырып, ойто жанарга жазанып ийеристе, бир шыркалу солдат келди. Ол солдаттын будужи арык, шинели уужалып калган, ийининде кеден баштык болчондоп турды. Бу ла жуукта жагы станцияга поезд келип токтогон. Солдат, байла, онын түшкөн болор. Ол ары-бери аяктанып турала, учында сурады.

— Күркүрек журттаг мында кизи бар ба?

— Мен Күркүректен келгем! — деп, ичимде «Акыр, бу кем болотон» деп, сананып айттым.

— Сен анда кемнинг балазы эдинг? — деп

айдып, солдат мен јаар келип јадала, жолой Жамийланы көрүп ийеле, сүүнчилү ле кайкамчылу каткыра берди.

— Бу сен бе, Керим? — деп, Жамийла сүүне берди.

— Ой, Жамийла, сыйыным! — деп, солдат ого калып барып. эки колыла бек тудуп эзендешти.

Кийининде көрүп турар болзо, бу солдат Жамийланын жеринен эмтир.

— Же, карын, кайдаг билип бого кирдим болбогой! — деп, ол өкпөөрүп, көдүрингилү айдат. — Сен билеринг бе, мен Садыкла кожо госпитальда жадала келгем. Кудай болушса, ол бир-эки айдаг база жанып келер. Жакшылажып, бери жанар бажында, письмо бичи. үйинге апарып берейин дегем. Ме, ол письмо бу, ал кычыр — деп, Керим ого үч толуктай бүктөп койгон чаазынды туда берди.

Жамийла укус эдип письмоны алган бойынча, кызара берди. Онон ойто кугарып, көзининг кырыла Даниярга кылчас эдип көрди. Данияр туку мында идиргенде, чокчойто уруп койгон аштын жанында канайып жагысқан турган эди, эмди база ла анайып, жагысқан турды. Ол талтайа туруп алган, жалтаныш жок көзиле Жамийланы ыраактан ширтеп турды.

Тургуза ла улус ончо жанынан жуулыжып келди. Олордын ортозынан черүдөг жаны келген солдатка азыйдаг бери таныш та, төрөөн до улус табылып келген. Сурак, куучынкубый көйлөп чыкты, Жамийлага бойынын жерининг кижизи письмо экелип берген учун

алкыш-быйан да айдарга јеткелекте, Данияр аттарын камчылап, абразынын колесолорын онкок-чинкек јерлерге тондолтып, элес этжени көрүнди. Јаңыс ла боро тумандый тоозын јолдын үстүнде көдүрилип калды.

— Сайгакка чактырттып ийди бе, бу! — деп, улус онын кийининен кыйгырышты.

Солдатты бойынын көрүш-таныштары кайдаар да алгылап барарда, бис Жамийлала экү байагы ла турган јеристен борорып көдүрилген тоозыннан көс албай турдыс.

— Је атаналык, јенге,—деп, мен үндөндим.

— Атан, мен жаңыскан арттайын! — деп, Жамийла ачынганын бадырып болбой, айда салды.

Мынайда бис башталкы ла каттап бойы-бойыстан сондожып, бойы-бойысты сакышпай, станциядан атанганыс. Қижининг тыныжын да бууй согуп ийгедий изүге кургап калган эриндерим өртөлип, тамагым кебиреп турды. Изүге кере түжүне кызып, чийүленип, какшай берген јер ак борјонло јамынып, јаңы ла амыраарга јада бергендий билдирет. Ажарга једип брааткан күн, база јер чилеп оқ, ак борјон ынаарга ородып койгон турды. Анда, кейдинг билдирер-билдирбес чийүлеранинг үстүнде, јоткон болорын белгелеген кара-куу булуттардын сомдоры јылыжат. Кенетийин кургак салкын тарый-тарый соголо, ойто токтой берет. Казаннынг үстүнде айланышкан ак-боро буу чылап, ол салкын аттын тумчугынын алдына айланыжып, јалын урбейте, ендандыра согуп турала, тондөрдинг үстүле

учун, тобрак-тозынды көдүрүп сала берет.

«Жагмыр болорун сезет пе?» — деп, мен нчимде сананып брааттым.

Мен бу өйдө чек жагыска болгом, көксимде кандый да чочыдулу санаалар база, бу жоккон чылап, көдүрилип турган! Желбей, ойто ло араай баскылаарга, жалжуургылап турган аттарды мен камчылап, түргендеттим. Чөлдө жүрөтөн узун бутту, сырсак тоодыктар менин табыжымнаг чочыгылап, анаг-мынаг талбагдажып, чий өлөнгүнн ортозына жорголоп, киргилейт. Саргара каткылап калган жалбак-жалбак жалбырактарды салкын кайдан да айдап келеле, жолдын үстүнө узак айландырат. Бистин жерде мындый жалбыракту өлөнг өспөй жат. Олорды салкын казах чөлдөрдөнг үзүп экелген ошкош. Күн ажа берген. Эбиреде бир де тынду неме жоктуй, шыг... Жагыс ла кере тужуне болгон изүге арып-жобогон чөл амыр тынып жатты.

Идиргенге мен једип келеримде жараңууй шык кирип калган болгон. Эбиреде тым. Керек дезе, салкын да ойнобойт. Мен Даниярдын ады-жолун адап, табыштаным.

— Ол суу жаар барган — деп, аш каруулдап турган кижинин айтканы угулды. — Бу изүге тынарга да кей јетпей жат. Ончолоры айылдары сайын, кере-јара салгылай берген. Керек дезе, салкын да сокпой жат. Кунујчылду... Эдер де неме јок!

Аттарымды тужап ијеле, јолой суунын јанына барып келер деп санандым. Данияр ол туку бозорып турган јардын бажына отура-

рын сүүйтенин мен жакшы билетем. Данияр бажын салактадып, эки колын тизезине салып алала, шуулап, сыктап жаткан суунын табыжын бу жардын бажынаг тыгдап отурды. Мен Даниярды кучактай алып, ого кандый да жакшы, жылу сөстөр айдып, токунадар күүним келди. Же мен ого кандый сөстөр айдарым, оны кайдан табарым? Оны тууразынан бир эмеш көрүп турала, ойго бурылдым. Онон саламнын ортозына жадып алала, уйуктап болбой, кара булуттары казылган теңерини айкап, «Жүрүмди ненин учун оңдоп аларга куч, ненин учун көп жарты жок сурактар учурайт?» — деп, мен бойымда санандым.

Жамийладан суруу да жок. Ол мынча кирелу узак кайда жүрөт не? Мен арыганыма эди-каным, сөөк-тайагым сыстажып та турза, же уйуктап болбой жаттым. Ыраак кырлардын сындарында, булуттардын ортозынан чийе согуп, жалкын жалтылдаганы көрүнөт. Данияр жараткан ойто келгенче, мен уйуктап болбой жаткам. Ол келеле, канайдарын, нени эдерин билбей, жол жаар улам ла карап, тындаланып, идиргенле ары-бери баскындап турала, онон менин жаныма келип, саламга көмүлө берди.

«Ол эмди бистин журтка артпас, кайдаар-кайдаар өскө жер жаар жүрө берер! — деп, мен сананып жаттым. — Барып та, ол кайдаар барзын? Айыл-журты жок, жагыскан жүргөн көбркий кемге керек?»

Онон уйку аразында, кайдан да, ыраак-

таг, согулып-какылып, жууктап клееткен аб-
раныг табыжын угуу калдым. Байла, Же-
мийла келип јаткан болор...

Мен канча кире ойгө уйуктаганымды бой-
ым да билбедим. Је бир ле ондойып келзем,
кемнинг де саламды шылырада басканы угу-
лат, кандый да куш менинг јардыма улүш ка-
надыла тийип баргандый болды. Көзимди
ачып ийзем, Жамийла једип келген турды.
Ол сууга барып, платъезин јунала, кургада
сыгып, ойто кийип алган эмтир. Ол бойыла
кожо сууныг серуунин ээчидип келгендий
болды. Жамийла тура тужуп, амыры јогынан
ары-бери ајыктанып турала, Даниярдын ја-
нына отура берди.

— Данияр, мен... Мен келдим, көрзөн,
бойым келгем — деп, ол араай шымыранды.

Эбиреде тым... Јагыс ла анда, туулардын
сынында, јалкын база табыжы јогынан јалт
эделе, ойто бчүп калат.

— Сен таарындыг ба? Сен тыг ачыдын
ба?

Катап ла тымык. Суу алдын ыра јинрте,
чакпынды чачылтып, мыткыс эдип жемирле-
ле, келип тушкен јуннинг табыжы угулды.

— Је мен бурулу ба? Сенде де буру јок...
— деп, Жамийла үндеди.

Анда, ыраак туулардын баштарында, ку-
күрт «јызырт» эдип калды. Јалт эткен јал-
кыннын тагдагынын јарыгына Жамийланын
чырайы элес көрүнип калды. Ол ненин де
учун кайра көрүп салала, Даниярдын үстүне
өгчөйдү. Онын јарындары Даниярдын кабы-

ра туткан колдорунын алдында селендеп, тыркырап турды. Жамийла тал-табыш жогынаг оныла коштой тым жада берди.

Чөлдиг атыйланып келген салкыны саламдарды урбейте согуп, чокчойто уруп койгон аштын анча-мынча ыраагында, ндиргеннин кырында турган айылды серпе тартып жүреле, сыгырып, айланыжып туруп, жолды төмөн сала берди. Карагуй булуттардын ортозында жалкын катап ла кылчас эдерде, бистиг чике ле устубисте кукүрт «жызырт» эдип калды. Мыны угуп, тыгдап жадарга коркымчылу де, суунчилу де болгон. Ол жалтылдап ла күзүрөп келип жаткан табыш өдүп брааткан жайдын калганчы ла кукүрт-жалкыны болгон.

— Мен сени жектеп, ого толып ийер деп чын ла санандыг эмеш пе? — деп, Жамийланын изу шымыранганы угулат. — Жок, андый неме качан да болбос! Ол мени бу жажына сууп көргөлөк. Керек десе, ол меге эзен де айттырпаган, ончо улустыг учында, письмоннын сырагай ла калганчызында айдатап. Андый, сондоп калган суушту неме меге керек жок. Айткан, шооткон кижн шоотсын—кайдалык! Кайран көөркийим... Кайран... Мен сени кемге де бербезим! Мениң сени суугенимнен бери узак өйлөр өткөн: мен сени бүгүн эмес, кече эмес, туку качаннаг бери, сени билбес, көрбөгөн туштан ала сууп келгем... Сенин де бу жерге келгенин мени бедреп, мени истеп келгениндий...

Көгөлтирим ондү жалкындар бирдег-экидег сынгылап, бойынын коолыла агып жаткан

суунунг үстүне тушкүлейт. Анан-мынан табырап саламдарды шылырада черткилеп, жааш табыр-тубур тамчылап тушти.

— Жамийлам!.. Кызыл чечегим, кайран көөркийим! Жамалтай! — деп, Данияр оны кыргыз ла казах албатыларда учурап туратан эг ле эрке, жараш аттарла адайт. — Мен база сени туку качаннан бери суугем... Кажы, бери көрзөн, база катап сени көрүп алайын!.. Бу сен, мениг Жамийлам, кызыл чечегим, эмтиринг!..

Жалкын-күкүрт тынып чыкты.

Анда турган кийис айылдан бир кийисти салкын серпе согордо, канадын сый адып ийген куштыг канады чылап, ол башка калбандап турды. Жерди капшаай ла сугарарга мендегендий, жагмыр шоркырада уруп ийди. Салкын дезде, ологго жол бербеске каптай-каптай согуп турды. Жалкын буткул тегерини кечире чөйиле берерде, кийининег күкүрт анаар ла көчө берди. Жалкын жалтылдап, сынып ла чөйилп, ол кырлардыг сындарына келип тушкүлеп турарда, сыранай ла жаскыда жайылып, кызарган чечектердий көрүнөт. Салкын атыйланып, айланыжып сыгырат.

Жагмыр үстүнег төмөн уруп ла турды. Мен дезде, саламга көмүлүп алала, төжиме салып алган колымын алдында жүрегимнин токтомыр жоктон согулганын сезип жаттым. Мен узак өйлөргө оорыйла, баштапкы ла катап күнге, жарыкка чыгып келген кижидий, ырысту-ырысту болдым. Жалкыннын жалтылдаганы еалам өткүре иле көрүнүп, жаткан жериме жаг-

мырдын суузы өдүп те турза, же меге сүрөкөй жакшы болгон. Туу жырап, уйуктап браадала, та саламдарга тийген тамчылардын шылыртын, та Данияр ла Жамийланын шымырашканын угуп жаткам — мен нени де ондобой жаттым.

«Эмди жанмыр жаантайын ла болуп турар. күс једип келген» — деп, мен уйку аразында санандым. Улуш саламнын ла чөлдө өзөтөн баргаа өлөңнүн жыды кейде, күс бажынын серуун кейинде, јытанат. Күс келзе, биске нени экелер, анда бисти не сакып јат? Бу керегинде мен нени де сананбай, нени де эске алынбай жаттым.

* * *

Ол жыл күскиде, мен эки жылдын туркунына үренбей жүреле, катап школго барган эдим. Уроктордын кийининде, мен жаантайын ла суунын бийик јарадына келип, ээнзиреп, күнукчылду јаткан идиргенди көрүп отуратан эдим. Бого келип, школдон алган будугымла бойымнын баштапкы журуктарымынн этюдтарын журап отуратам. Ол журуктар сүрөкөй де жакшы эмес болгон. Керек дезе, бойымнын журуктарымды мен ол до тужунда једикпестү деп, билип туратан эмейим.

«Будук коомой! — деп ичимде сананатам. — Чын ла жакшы будук болгон болзо кайдар!» Мынайда сананып та турзам, жакшы будук кандый болорын бойым ондобойтом.

Кийининде, канча кирелү өйлөр өткөн со-

нында чын ла јакшы будук кандый болото-нын ондоп алдым.

Будук, будук ла болгой, је андый да болзо, журап уренер, билер керек деп уредучилердинг айтканы јолду болор. Је уреду керегинде сананар да арга јок болгон. Качан черуге барган акаларымнын бирүзинен де суру јок тужунда, энем мени: «Эки билени азырап, көрүп јаткан эрди уредерге качан да божотпос!» — деп јарт билип, ол керегинде оос то ачпай јүретөм. Уренерге керек болгон. Айла, ого үзеери ол јылда күс менле өчөжип тургандый, сүрекей кеен болгон эмес бе-ди: оны јангыс ла журап, журукта көргүскен кижил!

Күркүрек суу тартыларда, онын оошкы јенезектерге бүркеткен таштары иле көрүнип јатты. Јалбырактары какталып калган талдар эртен тураныг соокторына кызарышкандый тургулайт. Је теректердинг будактарында түшпей артып калган јалбырактар өс-күзиреп, шылыраганы угулат.

Малчылардын айылдары јажанду јайлуларда јанмырга јундурткылап, кийис јабынтыларына түдүн шинген турдылар. Олордын тунуктеринен чичкечек, чаңкыр ыштар буруксыгылап, көдурилет. Күстинг келгенин сескилеп, ичи тартыны айгырлар ачу киштешкилейт. Беелер анда-мында чачылыжып, јайым јүргүлейт. Айгыры јок малды айгыр кожор өйгө, јаска, јетире алдынан башка уурле кабырары јенгил неме эмес. Тайгалардан өзөккө тужуп, анда-мында чачылыжып, јайым

одорлоп жүрген малды көрөргө до эптү. Куудан өлөнгө бүркөлип, куужайып жаткан чөлдү жылы чарыптай жолдогылап койгон жадат.

Жаан удабай күски салкын чөлдөгү көдүрүлүп, жашканып, соок жаңмыр келди — бу жаңмыр баштапкы кардын белгеси болгон. Бир катап күн эмеш айаза берерде, мен суунун жарына келдим. Жалбырактары кызара кадала, от чылап күйүп турган белени мен сүрекей сүүп, кечүдөн жаан ыраак жокто өскөн талдардын жанына келип, отуруп алдым. Эңир кире берген. Кенетийин кандый да эки кичи кечүдөн кечкилеп жатканы көрүндү. Олорды Данияр ла Жамийла деп танып ийдим. Олордун неден де чочыгылап калган чырайларынан мен көс алып болбой отурдым. Данияр кажы ла алтамды алтаган сайын, онын топчыланбаган, жебечен шинелинин эдектери, эскизи жеде берген кирзовый сопокторунун кончына согулып турганы угулат. Жамийланын тартынып алган ак арчуулы житкези жаар кайра шымалып калган эмтир. Ол базарга барганда кееркеп кийетен кызыл-чоокыр чололу платъезинин үстүнө килинген эткен чепкенин (жакедин) кийип алыптыр. Ол бир колында туунчек тудунып алган, экинчи колыла десе, Даниярдын жүктүгүнүн буузынан тудунган браатты. Олор баскылап браадала, нени де куучындашкылайт.

Көрсөгөр, олар жаш өлөнгүнүн ортозыла, кобыны кечире барган жолло баскылап браадыры. Мен олардын кийининен узак көрүп, не-

ни эдерин, канайдарын билбей турдым. Айса, кыйгырып ийзе кайдар? Жок, тилим тагдайы-ма жапшынып калгандый, кыймыктанып болбойт.

Туулар көгүстей жылышкан бозомтоок булуттарга кунниг калганчы тагдагы тийип, тайкылала, кайдаар да жажына берерде, тургуза ла карагуй туже берди. Данияр ла Жамийла кайа да көргүлебей, темир жол жаар баратан айры жол жаар ууландылар. Узун өскөн жаш өлөңдөрдүн ортозынан олордын баштары эки-үч катап карас эделе, оног чек көрүнбей калды.

— Жамийла-а-а! — деп, мен чыдажып болбой, бастыра бар күчимле кыйгырдым.

Мениг кыйгым: «А-а-а-а!» деп элбек чөлдүн үстүндө жаңыланып артты.

— Жамийла-а-а-а! — деп, мен база катап ачу-корон алгырып, кандый да кынжыны үзе соккондый, турган жеримнен тап эттим. Онон ары нени эдерин ондобой, сууны суу дебей, олордын бажын корый жүгүрдим.

Чачылган суу мениг жүзүмө шыбалып, кийимимди көптиртип те турза, алдымда не барын, не жатканын аярбай, там ла тыгыда ичкери жүгүредим. Онон неге де кенетийин илинип, учы-бажы жогынан барып түштим. Жерден ойто бажымды да өрө көдүрбей, онон ары өксөп-өксөп ыйлай бердим. Жер мени тудуп алгандый, бу үстүмдө турган карануу мени базырып алгандый болды. Жаш өлөңдөрдүн чичкечек саптары бүктөлгилеп, тунгак сыгырышкылайт.

— Жамийла! Жамийла! — деп, мен јаш бала чылап мыжылдап, бойымнын ыйыма карылып јаттым.

Мен бойымнын јүрүмимде сырагай ла кару, сырагай ла јуук улусла көп айрылышкам. Јаңыс ла эмди, бу јерди кучактай алып, ыйлап јадала, Жамийланы суугенимди кенетийин билип алдым. Чын, эйе, бу менин баштапкы, өң баштапкы суужим болгон.

Көзимнен токтобой табырап аккан јашты јегимле арлап салып, мен мында база да узак јаткам. Билзегер, мен јаңыс ла Даниярла, Жамийлала айрылышкан эмезим. Мен бойымнын кайран бала, јаш тужумла база айрылыжып калдым.

Карануйда кармадап туруп, айылыма јанып келзем, үзенилердин бойы-бойлорына согулышканы угулат, кемнинг де ат ээртегени элбендеп көрүнөт. Улус түймөп јаткан эмитир. Осман адын карайладып, эзирик үниме, тамагы јарыла бергенди, кыйгырат:

— Андый аскын-тоскын ийтти јурттаг су-
рер деп, мен туку ла качан айтпай кайттым!
Эмди бистинг уйага, бистинг јуртка кандый
јаан уят! Јаргылаза јаргылагай, айдаза ай-
дагай, менинг колыма ол баскын учураза, өл-
түрип койорым! Кажы ла тенибер ийттер бис-
тинг келиндерди апарар болгон бо?! Атангы-
лагар, уулдар! Станциядан өдүп кайда ба-
рат дейзин!..

Олор кайдаар ууланарын билбей, менин
јүрегим тоштый соой түшти. Је олор Жамий-
ла ла Даниярдын барган (разъезд) айрыл-

чык јол јаар ууланбай, станция јаар барган тос јолло маңтаткылаганын чокум көрүп алала, жүрегим токунап, улус көрбөс аразында жажынып, айылга кирип, адамның тоныла оронып алала, көзүмнүн жажын жажырып жаттым.

Бу мынын кийининде, бистинг јуртта кандый куучын, кандый коп болбогон дейзегер. Эмегендер бойы-бойлорына сөс айдарга бербей, жаңыс ла Жамийланы жамаандагылап. шоодотон:

— Кок ло тенек те база! Мындый јуртты таштап, бойының ырызын тепсеп жүрген немеге өскө айдар да сөс јок!

— Кандый немеле колболышкан келин деер оны? Кижинин ылтанына турбас эски шинелинег өскө, Даниярда је не бар!..

— Чындап та, ондо не бар: айылга толо јөөжөзи бар деер бе, айса, турлууга толо малы бар деп айдар ба? Керек дезе, бир жаңыс төрөөндөри де јок, одырган оды да јок таңма эмей! Ол ло јардына јаба каткан жаңыс чамчазынан өскө, кызыл эдин көргүспеске жабынган, кыл-кату шинелинег өскө, је ондо не бар деп айдар?! Јанып ойто келейин де дезе, јаражайдыг јаражы онуп калар, ол тушта бойы бодонор, көргөй лө!..

— Андый-андый! — деп, база бирүзи үкүстеп, куучынга кирижет. — Садыктаг артык өрди кайдан тапсын!

— А кайын энези кандый кижидезеер ле! Андый кайын энени кудај ончо ло келиндерге бербейтен эмей! Тенгеринин түбине де

чыксан, јердин јети кадына да түшсен, ан-
дый керсе бабийче табылбас эмей! Бойын
бойы кыйнайтан көөркий база бар туру!

Јагыс ла мен бойымныг азийгы јенемди,
Жамийланы, јамандабаган болорым... Дани-
яр сок јагыс эски сопокту ла элентизи једе
берген шинельду де болгон болзо, оныг күү-
ни, санаазы ончолорынаг јаан, бай деп, мен
билбегемде, кем билетен? Мен оны билгем.
Јок, Жамийла оныла кожо болзо, ырыс јок
болор деп, мен бүтпегем. Олордын ырызына
карын да сурекей иженгем, јагыс ла энем,
санааркап арткан энем, карам болгон. Жа-
мийла јуре берерде, энемнинг азийгы ийдези,
азийгы кучи оныла кожо тений бергендий
билдирет. Энемнинг чырайы чыгып, кунукчыл-
ду боло берди. Кезикте јүрүм улустын јан-
жыгып калган ээжизин кайралы јогынаг јеми-
ре табарып баратанына мен эмди будуп те
јүрзем, је энем оныла ол тушта чек јопсин-
бейтени санаамнаг чыкпайт. Кандый да јоон,
коп, бек тазылду агаш болзо, оны јоткон
кодоро соккон кийининде, ол ойто катап өспой
јат. Анайда ок кереси јок эски неме жемирилзе,
ойто качан да орныгып болбос. Ийне саптап
бер деп энем алдында кемди де айбыланбай-
тан: јалынар, бойынын чучураганын көргү-
зер кууни јок болгон. Бир катап мен школ-
дон келзем, энем ийненин козин таппай, шы-
галап, учукту колы тыркырап, көзи јашкай-
жктып калган отурды.

— Ме, бу учукты өткүр! — деп айбылап,
јур тынды. — Ол Жамийла канайткай не?

А-а, жайла... Кайран келдим, мында болзо, кандый болушту болбос эди... Жок... Сала берген... Бистин биледен ол не качты не? Неге өөркөди болбогой?..

Энемнин санааркап, кородоп отурганын көрүп, ого жылу сөстөр айдып, токунадып койорго куунзедим. Ол, Данияр деген кижини не кижини, кандый кижини болгонын жартап айдып берейин дейле, бойымды бойым токтоттым. Мен ол керегинде мактулу, жылу сөстөр айткан болзом, энемди ургулжиге ачындырып койор эдим. Оны ачындырарга жарабас деп, билзегер!..

Же андый болзо, олар эку керегинде менин билгеним, азыйда «колбулу болгоным», анайда ла жажытту артады..

Бир канча өйлөрдүн бажында Садык акам черүден жанып келди. Чынын айдар болзо, ол келеле, тын кунуккан да, санааркаган да. Же андый да болзо, аракы ичип алганда, эш-неме керексибей турган кижини болуп, Османга айдатан:

— Барган болзо, барзын! Ол ло азып-тозуп, баскылап жүреле, өлгүлөп калбай база... Кандыт табылбай кайда барзын! Керек десе, өмдиги өйдө, алтын да башту кыс, бака башту эрге турбас эмей...

— Укпазым, төгүн — деп, Осман мойно жотон. — Же олардын меге ол тушта тушташпаганы ачу. Тапкан болзом, ол ийтти ол ло жерине жыга чаап салар эдим... Батпаган немезин алзын! Жамийланын тулундарын аттын куйругуна жаба буулап алала, сүүртеп

келер эдим! Олор, байла, түштүк жаар ууланган. Эмезе казахтарга барган. ол баскын жүрүмине жанжыгып калган танма ине! Жангыс ла бу керектин канайда болгонын, башталганын эмдиге ле оңдобой жүредим. Айла, ол экүнинг ортозында мындый неме болуп турган деп, кем де билбеген, керек десе, мындый неме болор деп кемнинг де сагыжына кирбеген ине. Ол чыдашпаган көрмөс, Жамийла бойы, бу керекти баштаган болор! Мен болзом, оны!..

Османнын мындый сөстөрүн уккамда, каным кайнап: «Олөн белетеп турган жерге Жамийлага жүс-теренди сыйра айттыртканын санааннан чыкпай турган болбайсын, ийт!» — деп, эске алындырып ийер кууним келетен.

Бир катап мен айылыма келеле, школдын стонгазедине берерге нени де жүрүп отургам. Энем печкенин жанында та нени де эдип, айлананып турган. Кенетийин эжик кайра ачылган ла жерде, бастыра бойы тыгыскып, ачынып калган Садык менин үстүмө укүстеп, чурап келген. Ол менин алдыма журукту чаазынды мергедеп, кыйгырды:

— Мыны кем... Сен жураган ба?

Мен бойымнын баштапкы ла катап, ол бир идиргенде жураган журугымды көрүп ийеле, тыркыража бердим. Жамийла ла Данияр тирү, ол ло бойлоры мен жаар көргүлөп отурды.

— Эйе, мен журагам!

— Бу кем? — деп, ол ус сабарыла көргүстү.

— Данияр.

— Садынып койгон тагма! — деп, Садык акам атыланып чыкты.

Ол журукту чаазынды жырта-жырта тартып, эжикти «жырс» этире мергедеп, чыга берди.

Энем бир кезек ойго унчукпай, каргышгу көрүп отурала, сурады:

— Сен оморды билген бедин?

— Эйе, билгем.

Энем печкеге жөлөнүп алып, мени бурулаган ла бүтпей, кайкаганду көзиле ширтөп турды.

— Мен оморды база катап жураарым! — деп айдарымда, энем бир де эрмек айтпай, бажын жайкап, көнкөрө көрди.

Мен ол жыр тала, чачып ийген чаазыннын жерде жаткылаган узуктерин аяктап, ичимде өртөгөн «чу-коронго чыдажып болбой, корододым. Же мен кем учун садынып, кемди жамандагам? Бойымнын билемди, өбөкөмди жамандаарым ба? Айса, жамандагам ба? Же мен чындык учун турушкам, жүрүмнүн чындыгы учун, ол экүнүн агару чындыгын корулагам! Омор керегинде мен кемге де эрмек айтпагам. Айткан болзом, мени керек десе, энем де чын оңдобос эди.

Ол жерде чачылып калган чаазыннын узук өндөри менин бажымды айландырып, көзимнин алдында көрүнүп-көрүнбөй элбегдежет. Ол жыртып койгон чаазыннын узуктеринин ортозынан, кезикте Жамийла ла Данияр жап-жарт көрүнгилеп келет. Жамийла ла Даниярдын жергелей отургылаганы менин сагыжымда биригип, анда жажына артып калгандый.

Олорды жураган чаазындардын үзүктери жаар көргөмдө, ал санаадан чыкпас тун, август айдын кайкамчылу тунн, алдыма туруп, Даниярдын кожоньнын куузи угулып тургандый билдирет. Жамийла ла Данияр бистин журттан качкылап браатканы кенетийин сагыжыма кире конды, журегим токтомыр жогынан согулып, жангыскан да болзо, жолго чыгар кууним келди. Ырыс учун олор чылап ок журумнин уур жолына жалтаныш та, коркыш та жогынан чыгар деп санандым.

— Мен үренип барадым! — деп, аяаш жогынан энеме айттым. — Адама база айдып койыгар... Мен журукчы болорго үрениин деп!..

Мынайда айтканымды энем угуп, канду жуунын кату согужында жыгылган аккаларымды эске алынып, мени бурулап, ыйлаар болор деп бодогом. Же энем ыйлабай да, «же-е» де деп унчукпай отурала, учында кунукчылду ла жобаш үнденди:

— Бар ла... Канадыгар өзүп тыгыган болзо, бойоордын куунеерле талбынып учатан туругар... Слер тг бийик учатан улус, та канадаарды талбыл болбой, кайра коротон улус, онызын билерте куч?! Кем билер, айса болзо, слер чын эдип... Баратан болзо, бар ла... Карын, ого барала, санаа-сагыш алынар боторын ба... Жураарга, чаазын мылжаарга база үреду керек пе!.. Ол узанатаны эмес ине... Куунин бар болзо, бар ла, үрен ле... Же айылынды, ада-эненди ундыбай жүр!..

Ол ло куннен ала. Кичинек айылдын улу-

зы алдынан башка журтагылаар болды. Жаан удабай, мен уредуге атандым.

Ол өйлөр мынайда өтти.

Жураарга үрентен училищенин кийининде, мени академияга ийерде, бойымнын дипломный ижимди табыштыргам. Ол дипломный иш менин туку ла качанан бери жураарга, бүдүрерге сананган амадуум болгон.

Жамийла ла Даниярды алдында көргөн кижини, бу журуктан оло экуни танырга куч эмес. Оло алдындагы ла бойы: Жамийла оло кичинек туунчегин тудунып алган, Даниярдын оло эски шинелинин эдектери жайылып, куски кеен чолло баргылап жадыры. Олордын ыраак-ыраак алдында элбек, жарык журумнин тагдагы көрүнөт.

Же менин бу журугым учына жеткелек, сүрекей тыг эмес те болзо, оло меге үргүлжиге жуук, ненин учун дезе, бу менин шырам, бастыра санаа-куунимди алган баштапкы суунчим. Билзегер, журап үрентени — оло ойын эмес!..

Эмди де менин ижимде, менин журумимде көп уурлар, аланзыштар болот. Кезикте бойыма бойым да бутпей браадым. Мындый уур өйлөрдө, үргүлжиге жуук ла кару Даниярды, Жамийланы эске алынып, бойымнын журугыма катап ла жууктайдым. Олордон көс албай көрүп, мен Жамийла ла Даниярла кожо каранга ла куучындажып аладым.

Слер эмди кайда, кандый јолло баргылап жадыгар? Эмди бистин бу ла төрөл чөлистен көп јаны јолдор башталып, Казахстанга, Ал-

тайга, Сибирьге јетире чөйлип барган. Анда, ол јерлерде, јалтанбас ла чыйрак улус сүрекей көп! Айса болзо, слер экү база анда, олордын ортозында? Жамийла, менин кайран Жамийлам, сен бажынды седеп көдүрип, кылчас эдип кайра да көрбөй, элбек чөллө жүре берген. Айса болзо, сен ол учы јок узун јолдорго арып-чылап, бойыңа бойың бүтпей жүрген? Сеге күч болуп турза, Даниярга иженип, онын јардынан тайан, Жамийла! Ол сеге сүүш керегинде, төрөл јер керегинде, жүрүм керегинде кайкамчылу кожонгын катап кожондозын! Ол тушта элбек чөлдөр жүзүн-башка кеен чечектериле кееркеп, сенин алдыга јайылып, јайканар. Ол тун, Даниярдын кожонгын тындап јаткан төрөл јеринг көрүнер. Аланзыбай, коркыбай, ичкери бас, Жамийла, сенин уур јолыңда јаан ырыс бар!

Мен бу јурукты көрүп турарымда, Даниярдын уни катап ла угулып келди. Ол ун мени ыраак јолдорго кычырат. Айдарда, кыйалта јоктон мен барар, анаар јүткүүр учурлу. Мен кеен чөлимле кере базып, чыккан-өскөн журтыма једерим. Ого барзам, меге јаңы ийдекүч кожулар, јуругымды кееркедер јаңы будуктар табылар!

Менин јуругымнын кажы ла будук тийген јеринен Даниярдын кожонгынын куузи угулзын! Менин јуругымнын кажы ла будук тийген јеринен Жамийланын јүрегинин сызы угулгай!

Чынгыз Айтматов
ПОВЕСТЬ

На алтайском языке

Редактор *Л. В. Кокышев*
Художественный редактор *А. М. Кузнецов*
Технический редактор *М. И. Тихтиев*
Корректоры
А. А. Боконокова и А. Н. Тодошев

* * *

Сдано в набор 5/IX 1961 г. Подписано
к печати 28/XI 1961 г. Формат 70 x 108 ¹/₃₂
Физ. п. л. 3,5. Усл. п. л. 4,79. (Уч.-изд. л. 3,67). •
Тираж 1000 экз. Заказ №3331. Цена 11 коп.

* * *

Горно-Алтайское книжное издательство
Типография № 15. г. Горно-Алтайск,
проспект Коммунистический, 29.

Баазы 11 ача

ГОРНО-АЛТАЙСК — 1961